

TOŻSAMOŚĆ
NARODOWA

W PROCESIE EDUKACJI SZKOLNEJ

Tożsamość narodowa w procesie edukacji szkolnej Raport z badań fokusowych wśród nauczycieli

IBE

INSTYTUT
BADAŃ
EDUKACYJNYCH

NAUKA DLA
SPOŁECZEŃSTWA

ZEMISI

Autorzy:

Ziemowit Socha
Robert Zieliński

Recenzent:

dr hab. Radosław Kossakowski, prof. UG

Przygotowanie do publikacji: Studio DTP Academicon | dtp.academicon.pl |
dtp@academicon.pl; **redakcja językowa:** Anna Wewior, **skład i łamanie:** Marta
Szajdzińska

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa
tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

Copyright© Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024

ISBN: 978-83-68313-11-6

Wzór cytowania:

Socha, Z.; Zieliński, R. (2024). *Tożsamość narodowa w procesie edukacji szkolnej. Raport z badań fokusowych wśród nauczycieli*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/552403/2022/2022, kwota dofinansowania 1 754 894,25 zł, całkowita wartość projektu 1 754 894,25.

Egzemplarz bezpłatny

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	4
Cel badań	4
Metoda badawcza z uzasadnieniem	7
Struktura próby	9
1. Inna młodzież niż kiedyś. Współczesne przemiany specyfiki zachowań młodzieży a jej tożsamość narodowa	12
1.1 Charakterystyka dzieci i młodzieży w opinii nauczycieli	12
1.2 Podejście dzieci i młodzieży do tożsamości narodowej	25
2. Pokazywać dobre wzorce. Kształtowanie tożsamości narodowej przez nauczycieli	30
2.1. Metody lekcyjne	32
2.2. Metody pozalekcyjne	35
2.3 Celebracja świąt państwowych i narodowych	39
3. Opinie nauczycieli na temat podstawach programowych a tożsamość narodowa.	44
3.1. Podstawy programowe a oczekiwania dotyczące tożsamości narodowej	48
3.2. Zmiany w podstawach programowych w opinii nauczycieli	54
3.3. Lepsze kształtowanie tożsamości narodowej w opinii nauczycieli	61
4. Nauczyciel i uczeń: bariery w dialogu o tożsamości	67
4.1. Różnice w języku i terminologii	69
4.2. Różnice kulturowe i społeczne	71
4.3. Wykorzystanie technologii w edukacji	74
(R/Z) Zakończenie. Tożsamościowe <i>aggiornamento</i>?	82
Bibliografia	87

WPROWADZENIE

Cel badań

Zazwyczaj celem prowadzenia badań fokusowych czy w ogóle jakościowych jest uzyskanie głębszego wglądu w różnorodne aspekty zachowań, opinii i potrzeb grupy docelowej. Z założenia pozwolić ma to na uwzględnienie w badaniach właściwego kontekstu szczegółowego, którego w pewien sposób może brakować w analizach danych jakościowych (zarówno wywołanych, jak i zastanych). Dzięki temu można pozwolić sobie na podejmowanie bardziej świadomych i trafnych decyzji strategicznych w marketingu czy też pełniejsze rozumienie obserwowanych sytuacji w badaniach społecznych. Z tego względu badania fokusowe od wielu lat znajdują szerokie zastosowanie w rozwiązywaniu dylematów naukowych i znajdowaniu odpowiedzi na pytania. Prace te polegają na prowadzeniu serii dyskusji grupowych, gdzie uczestnicy, siedząc przy wspólnym stole, prowadzą z moderatorem rozmowę możliwie zbliżoną do naturalnej. Spotkanie takie skupione jest wokół określonych, względnie koherentnych tematów (jest zogniskowane) tak, aby pojawiające się w debacie wątki były jak najściślej powiązane z centralnym tematem.

Ta metodologia wybierana jest z uwagi na szereg zalet, jakie posiada. Przede wszystkim pozwala ona na **zrozumienie uzasadnień dla wyrażanych przez uczestników badań opinii i postaw**. Badania fokusowe pomagają zrozumieć, jakie są opinie, postawy i przekonania uczestników w odniesieniu do określonego tematu. Dzięki interakcji w grupie badacze mogą uchwycić różnorodność perspektyw i dostrzec wymianę opinii między uczestnikami, co daje głębsze zrozumienie motywacji, które nimi kierują. Ponadto fokusowe grupy dyskusyjne są świetnym **miejscem generowania nowych pomysłów i rozwiązań**. Uczestnicy

mogą wspólnie tworzyć i rozwijać koncepcje, które mogą być następnie wykorzystane w procesie innowacji. Badania te również umożliwiają obserwację, jak uczestnicy rozmawiają o danym produkcie lub usłudze, jakich słów i zwrotów używają. W kontekście badań społecznych i naukowych badania fokusowe mogą być używane do oceny skuteczności programów i interwencji, zbierania opinii uczestników oraz identyfikacji obszarów do poprawy. Natomiast dla badań edukacyjnych będą bardzo dobrym sposobem na to, aby dotrzeć do informacji na temat funkcjonowania rozmaitych aspektów życia szkolnego. Do tych ostatnich należą bowiem wpisujące się w cele niniejszego projektu badawczego kwestie takie jak obecność tożsamości narodowej w życiu szkolnym.

Niniejszy raport opiera się na analizie danych, których zdobycie miało wpisywać się w następujące cele szczegółowe projektu, które prezentuje schemat na kolejnej stronie.

Schemat 1

Cele badań fokusowych (tło granatowe) na tle celów projektu (tło niebieskie)

Źródło: opracowanie własne

Osiągnięcie tych celów szczegółowych przysłuży się *de facto* do osiągnięcia celu głównego, którym była identyfikacja sposobów kształtowania tożsamości narodowej w edukacji szkolnej. Tematykę tę przede wszystkim prezentuje rozdział drugi – *Pokazywać dobre wzorce. Kształtowanie tożsamości narodowej przez nauczycieli*. Poprzedza go jednak rozdział *Inna młodzież niż kiedyś. Współczesne przemiany specyfiki zachowań młodzieży a jej tożsamość narodowa*, którego funkcją jest wprowadzenie w tematykę na tle szerszego kontekstu, jakim jest zachowanie

współczesnej młodzieży. Interesujące jest to, jak ów kontekst wpływa na postawy młodzieży wobec tożsamości narodowej, kształtowania jej w szkole, zakłócenia komunikacyjne pomiędzy młodzieżą a nauczycielami i jak w tej sytuacji tworzyć odpowiednio realistyczne podstawy programowe, aby nie stanowiły one tylko normatywnej fikcji kohort wiekowych kształtujących normy, a były przestrzenią spotkania tych oczekiwań z charakterystyką współczesnych młodszych grup (zob. Znaniecki 1928/1930).

Metoda badawcza z uzasadnieniem

Jednym z podstawowych wyzwań w badaniach empirycznych jest wybór odpowiednich metod i technik badawczych, aby odpowiadały one stawianym pytaniom badawczym. Oznacza to, że zastosowane metody powinny umożliwić uzyskanie satysfakcjonujących odpowiedzi. Można powiedzieć, że badacze stoją przed wyborem jednej z dwóch głównych dróg badawczych: badań jakościowych lub ilościowych. Badania jakościowe koncentrują się na analizie dosłownych wypowiedzi respondentów, które są zgromadzone w transkrypcjach nagranych wywiadów. Natomiast badania ilościowe opierają się na analizie danych liczbowych. Obecnie powszechną praktyką stało się łączenie różnych technik badawczych. Dobrym tego przykładem jest Polskie Towarzystwo Badaczy Rynku i Opinii (PTBRiO), które swoje wydanie periodyku „Badania marketingowe” z 2015 roku zatytułowało *Czas triangulacji*. Redakcja chciała w ten sposób podkreślić, że triangulacja jest obecnie standardem w wielu typach projektów badawczych. Dotyczy to zarówno badań rynku realizowanych na zlecenie dużych korporacji, jak i badań oceniających skuteczność projektów finansowanych z budżetu państwowego oraz funduszy unijnych. Wydaje się, że rozsądne podejście do relacji między metodami jakościowymi a ilościowymi polega na tym, że wybór metod badawczych powinien być uzależniony od postawionych pytań. Stosowanie określonych metod pozwala na uzyskanie informacji, które odpowiadają na konkretne rodzaje pytań, podczas gdy inne metody dostarczą danych umożliwiających odpowiedź na inne pytania.

Podstawą prowadzenia badań jakościowych jest m.in. tradycja fenomenologiczna w socjologii. Studia i analizy odwołujące się do fenomenologicznego spojrzenia na badaną rzeczywistość stanowią podstawę idei prowadzenia badań jakościowych. Głosi ona, że rzeczywistość społeczna składa się przede wszystkim z tego, w jaki sposób jawi się ona konkretnym ludziom i w jaki sposób ludzie nadają sens rozmaitym zdarzeniom, zjawiskom, doświadczeniom lub osobom (por. np. Krasnodębski 1989). Przede wszystkim w socjologicznych badaniach empirycznych w sposób indukcyjny zbiera się informację na temat opinii różnych osób. Opinie to właśnie sprawozdanie z subiektywnego przekonania ludzi na dany temat. Innymi słowy, sprawozdanie z ich oglądu jakiejś części tego świata. Jest to więc sąd będący wyrazem tego, co dzieje się w świecie przez nich przeżywanym, czyli tym, co fenomenolodzy zwali *Lebenswelt*.

Jeśli celem uprawiania socjologii empirycznej jest poznanie otaczającego świata, to można tego dokonać tylko poprzez rekonstrukcję sensów i znaczeń, jakie dane grupy jednostek mu nadają. Fenomenologia dla badań empirycznych wydaje się być nie tylko inspiracją cenną, ale i konieczną z teoriopoznawczego punktu widzenia. Przedmiot nauk społecznych, a więc ludzie zorganizowani w grupy, tym różną się od przedmiotu poznania nauk przyrodniczych, że wykazują się refleksyjnością oraz nadają znaczenie otaczającej ich rzeczywistości. Nie są to znaczenia, które są ostateczne i obiektywne.

Fenomenologiczne *epoché*, czyli zawieszenie sądu co do ich prawdziwości, pozwala mieć w tę refleksyjność wgląd (por. Aspers 2006: 165 i dalsze). Fenomenologia w wersji socjologicznej jest radykalnie empiryczną teorią badawczą, ponieważ dąży do tego, by w sposób metodyczny i kontrolowany opisać świat przeżywany (*Lebenswelt*). W fenomenologicznym nurcie badań bada się bowiem perspektywę podmiotu, jego punkt widzenia – jak przekonuje Steinar Kvale (2004: 62 i dalsze). Próbuje się opisać w szczegółach treść i strukturę świadomości, jakościowe zróżnicowanie przeżyć i nadawanych sensów. W niniejszym przypadku w badaniach fokusowych dążono do uzupełnienia przykładami i uzasadnieniami wyników badań jakościowych. Chodziło o to, aby zgodnie z fenomenologicznymi założeniami

ukazać świat postrzegany i intersubiektywnie komunikowany na forum grupowym przez badanych nauczycieli.

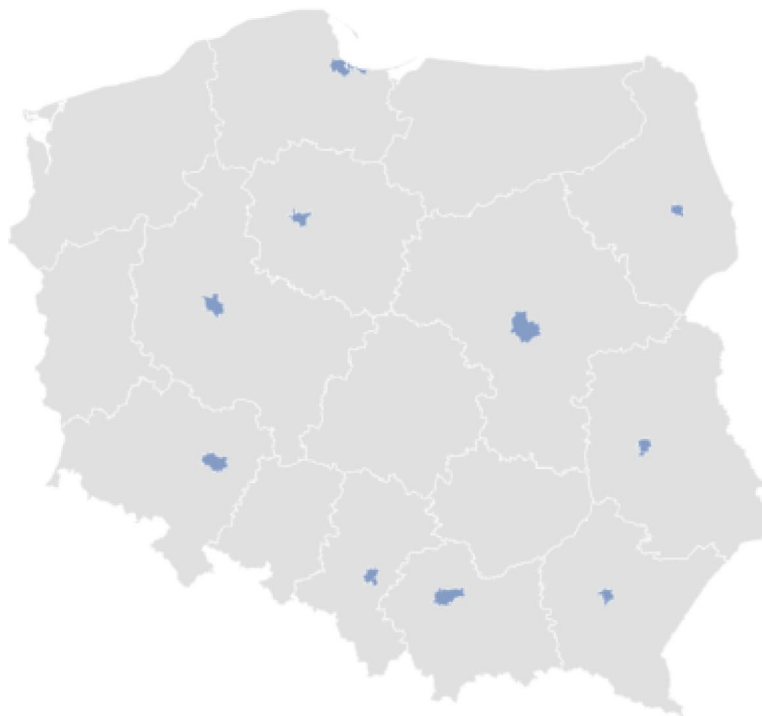
Struktura próby

W ramach przeprowadzonych badań jakościowych, mających na celu zrozumienie i zbadanie opinii nauczycieli na temat współczesnej młodzieży, zorganizowano wywiady fokusowe w jedenastu kluczowych miastach Polski. Wywiady odbyły się w następujących lokalizacjach: Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Poznań, Rzeszów, Warszawa (dwa niezależne zespoły) oraz Wrocław. Struktura próby badawczej była starannie zaplanowana, aby zapewnić reprezentatywność wyników i uchwycić różnorodność perspektyw nauczycieli z różnych regionów kraju. Każda lokalizacja została wybrana ze względu na jej specyficzne cechy demograficzne, społeczne i edukacyjne, co pozwoliło na zebranie szerokiego zakresu opinii i doświadczeń. Uczestnicy wywiadów byli nauczycielami zatrudnionymi w różnych typach szkół, w tym szkołach podstawowych, gimnazjach oraz szkołach średnich, co pozwoliło na uzyskanie pełniejszego obrazu wyzwań i obserwacji dotyczących młodzieży na różnych etapach edukacji.

Dzięki zróżnicowanej próbie badawczej możliwe było uchwycenie zarówno wspólnych trendów, jak i specyficznych dla danego regionu różnic w percepcji młodzieży przez nauczycieli. W ten sposób uzyskane wyniki stanowią wartościowe źródło informacji, które może przyczynić się do lepszego zrozumienia dynamiki i potrzeb współczesnej młodzieży w kontekście edukacyjnym. Na kolejnej stronie ukazano strukturę próby w układzie terytorialnym.

Mapa 1

Układ terytorialny (na niebiesko oznaczono miejscowości, w których odbywały się wywiady)

Źródło: opracowanie własne

Tabela 1

Struktura próby w badaniach fokusowych

Lp.	Lokalizacja	Skrót	Charakterystyka próby
1.	Grupa fokusowa Białystok	Białystok	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
2.	Grupa fokusowa Bydgoszcz	Bydgoszcz	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
3.	Grupa fokusowa Gdańsk	Gdańsk	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników

Lp.	Lokalizacja	Skrót	Charakterystyka próby
4.	Grupa fokusowa Katowice	Katowice	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
5.	Grupa fokusowa Kraków	Kraków	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
6.	Grupa fokusowa Lublin	Lublin	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
7.	Grupa fokusowa Poznań	Poznań	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
8.	Grupa fokusowa Rzeszów	Rzeszów	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
9.	Grupa fokusowa Warszawa 1	Warszawa 1	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
10.	Grupa fokusowa Warszawa 2	Warszawa 2	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników
11.	Grupa fokusowa Wrocław	Wrocław	Próba zróżnicowana ze względu na poziom nauczania, miejsce pochodzenia, płeć i liczbę lat doświadczenia zawodowego uczestników

Źródło: opracowanie własne

1. Inna młodzież niż kiedyś. Współczesne przemiany specyfiki zachowań młodzieży a jej tożsamość narodowa

1.1 Charakterystyka dzieci i młodzieży w opinii nauczycieli

Rozmowa o charakterystyce młodzieży nierzadko kończy się na narzekaniu na młodzież, jej zachowania i podejście do panującej obyczajowości. Prawdopodobnie ma bardzo długą tradycję. Przypisywane samemu Sokratesowi są słowa, w których już w starożytności miał rzekomo dopuszczać się podobnej moralizacji młodzieży, jak dzieje się to dziś czy działo w latach poprzednich.

Nasza młodzież ma dziś silne pragnienie luksusu, ma złe maniery, pogardza władzą i autorytetem, brak jej poszanowania dla starszych. Wolą zajmować się bzdurami zamiast nauki. Młodzież nie wstaje z szacunkiem gdy starszy wchodzi do pokoju. Sprzeciwiają się rodzicom i zabierają głos w towarzystwie starszych. Tyranizują swoich nauczycieli¹.

Generalnie nie ma dowodów na to, że Sokrates rzeczywiście stał na takim stanowisku, ponieważ nie pozostawił po sobie żadnego dzieła, a wypowiedziane słowa nie zostały zanotowane przez Platona w dialogach. Cytat ten natomiast jest często przypisywany różnym starożytnym autorom, choć jego autentyczność jest wątpliwa. W rzeczywistości, mógł on pochodzić z późniejszego okresu i być tworzony jako wyraz uniwersalnego narzekania na narzekających. Podobnie też jest z opiniami nauczycieli, które z jednej strony albo są narzekaniem na młodzież, albo narzekaniem na narzekanie na młodzież. W tym przypadku chodzi o uwzględnienie zmian, jakie zachodzą w społeczeństwie z pokolenia na pokolenie.

Analizując odpowiedzi nauczycieli, wyróżniono 10 typów cech przypisywanych uczniom. Cechy te podzielono na 4 grupy, posługując się kryterium analogii

¹ <https://www.wiatrak.nl/80207/narzekanie-na-mlodziez-jest-stare-jak-swiat> (dostęp: 25.07.2024).

tematycznej. Wobec tego odpowiedzi podzielono na kwestie wychowawcze, cechy osobiste, charakterystykę aksjologiczną i uzależnienie od technologii ekranowych. Ogólny obraz, jaki rysuje się po analizie tych odpowiedzi, jest jednoznacznie negatywny. Nauczyciele zdają się zwracać uwagę na te kwestie w charakterystyce współczesnej młodzieży, które im się nie podobają. Oto bowiem – pomijając polaryzację – mamy kwestie, które w żadnej skali ocen nie mogą zostać uznane za pozytywne. Wskazana polaryzacja może mieć charakter dwojaki, a więc ma dwie sfery. Mianowicie jest to przekonanie, że z jednej strony jest więcej dzieci osiągających wybitne sukcesy edukacyjne, ale też jednocześnie więcej dzieci lekceważących edukację szkolną jako wartość w ogóle.

Schemat 2

Kluczowe cechy współczesnych dzieci i młodzieży wg nauczycieli

I. Kwestie wychowawcze	II. Cechy osobiste
• wulgarność komunikacyjna • przemiany kultury osobistej	• unikanie wymagań z uwagi na chęć wyrażania siebie • nadmierna wiara w siebie • niezaradność życiowa • interesowność
III. Charakterystyka aksjologiczna	IV. Uzależnienie od technologii
• brak autorytetów • konsumpcjonizm • polaryzacja	• uzależnienie od technologii ekranowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych FGI (N=11)

Poniżej zostaną omówione konkretne przykłady pozwalające przedstawić podobną klasyfikację.

Wulgarność komunikacyjna

W ramach tej kategorii badani wskazywali na to, że elementem młodzieżowego języka coraz częściej jest wulgarność, co jest dezaprobowane przez nauczycieli. Ten typ komunikacji użytkowany jest już jako normalna część codziennego języka. Wypowiedzi te pochodziły od nauczycieli szkół podstawowych i średnich ogólnokształcących. Zaznaczają oni również, że takie zachowanie byłoby dawniej nie do pomyślenia, co podkreśla różnicę w postrzeganiu języka między pokoleniami. Podsumowując, uczestnik wskazuje na brak świadomości młodzieży dotyczący stosowności języka w różnych kontekstach, co jest dla niego niepokojące dla niego jako nauczyciela.

O? Ja bym powiedział język tak wulgarny...

B: Czyli są wulgarni, tak?

O?: Dla nich to jest normalne, tak.

B: Czyli w takim codziennym...

O?: Mi by to nie przyszło do głowy, tak.

B: W takim codziennym języku używają wulgaryzmów.

O?: Dla nich to jest tak jakby normalny język, tak. Nie czują, że to nie czas i miejsce.

(Katowice)

Przemiany kultury osobistej

Nauczyciele przedstawiają przykłady ilustrujące problem braku kultury osobistej i szacunku wśród uczniów. Podczas wywiadu grupowego opisano sytuację, w której uczniowie pukają do pokoju nauczycielskiego, otwierają drzwi i bez żadnych grzecznościowych form, takich jak „dzień dobry” czy „przepraszam”, pytają wprost o obecność nauczyciela o nazwisku Małysz, mówiąc: „jest Małysz?”. Nauczycielka zwraca uwagę na brak podstawowych form grzecznościowych i próbuje uczniów wychować, każąc im wracać i ponownie witać się w odpowiedni sposób. Zauważa, że uczniowie nie odczuwają skruchy z powodu swojego nieodpowiedniego

zachowania, co może być wynikiem zmieniających się norm społecznych i skrócenia dystansu między uczniami a nauczycielami. Odnosi się do amerykańskich filmów, w których relacje między uczniami a nauczycielami są mniej formalne, sugerując, że może to wpływać na zachowanie młodzieży. Nauczycielka wyraża zrozumienie dla tego, że w nieformalnych sytuacjach dzieci mogą odnosić się do nauczycieli po nazwisku, ale podkreśla, że w obecności nauczycieli powinna być zachowana hierarchia i szacunek. Jest to dla niej istotne, ponieważ rola nauczyciela powinna być wyraźnie zaznaczona, a nie sprowadzana do poziomu kolegi czy koleżanki.

Jeszcze chciałam wrócić, à propos kultury, taki przykład. Pukają do pokoju nauczycielskiego, otwierają się drzwi i nie ma ani „dzień dobry”, ani „przepraszam” tylko – założmy, że mamy nauczyciela o nazwisku Małysz – „jest Małysz?”. To się pytam: „a dzień dobry jakiś?” zamykam drzwi i mówię „wróć jeszcze raz”. Trzy razy potrafi zapukać i nie powiedzieć „dzień dobry”, tylko „jest Małysz?”. Ja się pytam: „to jakiś twój kolega?”. W ogóle nie czują takiej skruchy, że źle, może taki dystans skrócony, może też przez wielu tak, jak, czy dawniej. Ja oglądam, jak byłam młodzieżą, że w amerykańskich filmach ten dystans jest bardzo skrócony między uczniem a nauczycielem i może ci uczniowie też tak próbują. Nie ma tego, podziału roli, że nauczyciel albo też że pani dyrektor to, a bo i tak z nazwiska do nauczyciela mówią. Ja rozumiem, że między sobą, ja też, jako dziecko, między sobą mówiliśmy o dyrektorze per ty, po nazwisku, ale już przy nauczycielu to jednak ta funkcja była zaznaczona, a nie, że to mój kolega, koleżanka. (Wrocław)

Unikanie wymagań

Z wypowiedzi nauczycieli z wywiadu fokusowego można wnioskować, że zachowanie młodzieży, zwłaszcza w kontekście przestrzegania tradycji i norm społecznych, oceniane jest krytycznie. Przykładem tutaj jest niechęć młodzieży do dostosowywania się do obowiązujących dawniej wymagań w zakresie stroju na egzamin maturalny. Uczestnik wskazywał np. na to, że młodzież nie widzi sensu w zachowaniu formalnego stroju. Młodzież unika dostosowywania się do tych norm, ponieważ nauczyciele dają na to przyzwolenie, co może potem przełożyć się na nieprzyjemne okoliczności w pracy zawodowej, gdzie stosowny *dress code*

jest czymś oczywistym. Mówi się o tym, że młodzież poprzez normy grupowe wpływa na siebie np. w zakresie tego, że nie wybiera się tradycyjnej odzieży na egzamin, a dąży się do zaimponowania rówieśnikom strojem odchodzącym od dawnych norm. W wypowiedziach pojawia się temat **znaczenia ubioru**: Wszyscy uczestnicy zwracają uwagę na konieczność przestrzegania pewnych standardów ubioru w formalnych sytuacjach, co jest ważne zarówno w edukacji, jak i w życiu zawodowym. Wskazuje to na ciągłe znaczenie zewnętrznych form prezentacji.

O1: Zastanawiam się gdzie właśnie jest ten problem. Bo jeżeli ona się nie dostosuje do grupy, no to będzie zhejtowana.

O2: Jeżeli tak się doszukiwać powodów, to wydaje mi się, że jednym na pewno jest taka swoista niechęć. Większość społeczeństwa tego młodego, szczególnie kobiet w tradycji tak naprawdę już kultywowanej, że takie właśnie to, co przedmówcy powiedzieli, że taka powaga jakaś wobec celebracji matur, itd. No właśnie, to jest takie na zasadzie: ale po co to. Jak przyjdę na maturę właśnie w dresie, to nic się nie stanie. Niechęć taka do tej tradycji. A druga rzecz, która mi się wydaje... uciekło mi, że tak powiem, z głowy.

O1: Może też być taka możliwość tego wymogu dostosowania się, tak jak mówimy, że ja uważam, bo ode mnie było wymagane. Na egzamin powinno się przyjść w pewnym ubraniu. Nawet są wywieszone w gablotach. Oczywiście nie mówię tu o jakichś cudach. No, ale rzeczywiście góra powinna być jasna, biała, a dół czarny lub granatowy. Ale niech to po prostu ma jakiś ludzki, normalny wygląd.

O3: No w niektórych firmach jest dress code.

O4: Uważają, że ważna jest tylko wiedza. No, nie do końca, bo to wszystko się na jedno składa. Tak jak widziałam dziewczynę przed ustnym. Nie, oprócz tego, że ty masz mieć wiedzę, to ty jeszcze masz mieć schludny wygląd, być skromna, bo ty jesteś uczennicą. Przyjdzie czas, zrobisz sobie wszystko tak, jak będziesz chciała. (Katowice)

Nadmierna wiara w siebie

Będąc już przy samoekspresji, warto zauważyć, że młodych charakteryzuje większa śmiałość, odwaga i wiara w siebie. Niekiedy nabiera ona znamion buty i nadmierności. Nauczyciel zauważa, że nawet małe dzieci mają świadomość swoich umiejętności i są pewne siebie, co nie zawsze było charakterystyczne dla wcześniejszych pokoleń. Podkreśla się, że dzisiejsze dzieci są odważniejsze i bardziej śmiałe w porównaniu do wcześniejszych pokoleń. Wskazuje to na zmianę w ich zachowaniu, gdzie dzieci czują się bardziej swobodnie, wyrażając siebie, co może przekładać się na wcześniej wskazane problemy, gdy przekroczony zostanie pewien dopuszczalny społecznie poziom akceptacji braku hierarchii. Dzieci i młodzież, nawet jeśli faktycznie nie posiadają pełnych umiejętności, wierzą, że potrafią, co daje im motywację do działania i podejmowania wyzwań. W porównaniu do wcześniejszych pokoleń, które były bardziej stłamszone i zachowawcze, obecna młodzież potrafi bardziej wyrażać siebie. To akurat, zdaniem nauczyciela, jest pozytywne, nawet jeśli sposób wyrażania się nie zawsze jest zgodny z oczekiwaniami dorosłych. Chociaż nauczyciel docenia te zmiany, zauważa, że ekspresja młodzieży nie zawsze odpowiada oczekiwaniom. Chociaż większa ekspresja jest doceniana, ważne jest, aby dzieci również nauczyły się, kiedy i jak wyrażać siebie w sposób odpowiedni do sytuacji.

O?: Większa śmiałość.

O?: Odwaga, większa wiara w siebie, jak patrzę na te małe dzieci, bo nie zawsze wiąże to się, oni mają, wiedzą, że oni potrafią, nawet jak nie potrafią i to jest fajne. Natomiast ja to bardzo lubię, bo kiedyś dzieci były bardziej takie stłamszone, zachowawcze, teraz jednak pokazują siebie w większym stopniu. Nie zawsze jest to, co byśmy chcieli, ale potrafią siebie wyrazić bardziej.
(Wrocław)

Niezaradność życiowa

Badani, którzy mieli kontakty międzynarodowe związane z zawodem, jak Erasmus Plus, czy prywatnie przez posiadanie za granicą członków najbliższej rodziny, mieli tendencję do porównywania polskich realiów z innymi krajami. Przykładowo wypowiedź nauczycielki będącej kilka tygodni na emeryturze koncentrowała się na porównaniu systemu edukacji w Polsce i Finlandii. Zwracała ona uwagę na różnice w podejściu do nauczania oraz jego efektach. Zasugerowała, że warto naśladować systemy edukacyjne z krajów, gdzie edukacja jest wysoko oceniana, takich jak Finlandia. Podaje ją jako przykład kraju z efektywnym systemem edukacyjnym. Opowiada, że jej będący Finem zięć potrafi wiele praktycznych rzeczy, takich jak szycie na maszynie i obsługa sprzętu elektronicznego, co wynika z szerokiej edukacji obejmującej zarówno umiejętności intelektualne, jak i praktyczne. Jej zdaniem w porównaniu sytuacją polską i polskimi uczniami, którzy stają się niezaradni życiowo, widać, że fiński system stara się temu przeciwdziałać. Krytykuje polski system edukacji za marginalizowanie przedmiotów praktycznych, jak technika (komentarz autorów: ale też jak plastyka czy muzyka) w szkole podstawowej. Wskazuje, że mimo zwiększenia czasu na naukę teoretyczną, uczniowie nie osiągają oczekiwanych wyników ani w zakresie umiejętności intelektualnych, ani praktycznych. Jej zdaniem warto rozważyć adaptację elementów fińskiego systemu edukacyjnego w Polsce, zwłaszcza w kontekście indywidualnego podejścia do uczniów. Ważne jest utrzymanie równowagi między nauką teoretyczną a praktyczną, aby uczniowie byli wszechstronnie przygotowani do życia. System edukacji powinien być tak zaprojektowany, aby minimalizować potrzebę korepetycji, co świadczyłoby o jego skuteczności. Wiąże się to z zanikiem umiejętności praktycznych, których pozbawieni są współcześni uczniowie, spędzający za dużo czasu z komputerami, laptopami, tabletami i smartfonami.

Myślę tak, trzeba czerpać z dobrych wzorców. Tam, gdzie edukacja jest wysoko postawiona, patrz Finlandia, akurat mój zięć jest Finem. On jak usłyszał u mnie, jak kiedyś mówię, że ktoś na „korki” przyjechał z córką, on pyta, co to korki, że w ogóle czegoś takiego nie ma w Finlandii. Tak długo uczeń siedzi z nauczycielem (aż się nauczy w szkole – red.) w podstawówce i dalej, na

każdym etapie nauczania, znaczy kolejnym etapie nauczania, że w ogóle to jest, bo czasami przed, chyba przed prestiżowymi studiami, tam taka dawka śmiertelna, nie przed samymi egzaminami tam troszkę, że prywatnie można się nauczyć, ale nie ma czegoś takiego jak „korki”. On wszystko potrafi, szyć na maszynie, każdy sprzęt elektroniczny obsłużyć, my się okazuje, że teraz tak, ZPTy wyrugowaliśmy ze szkoły podstawowej, się okazuje, że tak, że co z tego, tabliczki mnożenia nie umieją, jak przychodzą do liceum, czytać nie umieją, czyli jakby chcieliśmy im dać więcej czasu na te umiejętności takie, które uczynią z nich intelektualistów, a to się okazało, że jak kulą w płot, ani z nich intelektualści, i jeszcze dwie lewe do wszystkiego, nie? (Bydgoszcz)

Uzależnienie od technologii ekranowych

Zdaniem nauczycieli tym, co jest łatwo dostrzegalne wśród młodzieży i co poruszano, co prawda tylko w dwóch z jedenastu grup fokusowych, jest uzależnienie od technologii ekranowych wśród dzieci i młodzieży. Zwraca się uwagę, że dzieci mają teraz szeroki dostęp do telefonów, komputerów i Internetu, co znacząco wpłynęło na ich zachowanie. Technologia zmieniła sposób, w jaki dzieci uczą się i komunikują, a także umożliwia im znalezienie skrótów w nauce, czego wcześniej nie było. Dodatkowo zwraca się uwagę, że chociaż technologie, takie jak quizy online, mogą być edukacyjne i wspomagają naukę, to media społecznościowe (np. YouTube, TikTok) wprowadzają autorytety, które mogą być nieodpowiednie lub przerażające. Wskazuje to na dwoisty charakter technologii i na zarówno pozytywny, jak i negatywny jej wpływ, zaś poziom dostępu do niej powinni kontrolować nauczyciele czy w ogóle system szkolny. Nauczyciele obwiniają rodziców za uzależnianie się od technologii przez dzieci: intensywna praca i brak czasu dla dzieci prowadzi do zastępowania jakościowego czasu z dziećmi technologią i materialnymi dobrami. Rodzice często dają dzieciom tablety, telewizory, pieniądze, co prowadzi do braku autorytetu w domu i zatarcia tradycyjnych ról rodzicielskich. Podkreśla się też, że dzieci spędzają długie godziny przed komputerem, grając w gry, co wpływa na ich zdrowie (np. sen) i zmniejsza aktywność na świeżym powietrzu. Obserwuje się brak dzieci na zewnątrz w miejscowości uzdrowskiej, co wskazuje na negatywny wpływ technologii na ich fizyczną aktywność. Prowadzi

to też do tego, że dzieci teraz częściej nawiązują relacje przez Internet, co ogranicza ich umiejętności socjalne i interakcje twarzą w twarz. Relacje międzyludzkie są mniej rozwinięte, co może wpływać na zdolności komunikacyjne i emocjonalne. To z kolei odnosi się do tego, co zauważyli nauczyciele w Katowicach, że dzieci rzadko kończą czytać zadane materiały, polegając na sztucznej inteligencji przy wykonywaniu zadań domowych. To powoduje, że tradycyjne metody nauczania stają się mniej efektywne, a uczniowie tracą zdolność samodzielnego myślenia i przetwarzania informacji.

O6: Świat sprawił, że i dzieci się zmieniły, bo one mają dostęp do telefonów, do komputerów do Internetu, z całym światem mogą rozmawiać i to wpłynęło na dzieci. Nawet ostatnio w telewizji była, oglądałam taki reportaż na temat sztucznej inteligencji, jak ona zrewolucjonizowała cały świat ten nasz szkolny. Dzisiaj nie jest problemem wpracowanie, w różnych wersjach można sobie ściągnąć. Szukanie drogi na skróty, a kiedyś tego nie było. (Wrocław)

O2: Namioty były i się jechało. To taki jeden z przykładów, a z drugiej strony, ja też się przy nich uczę wielu rzeczy, komputeryzacji i używania tych środków, bo jednak są niektóre bardzo przydatne, powiedzmy te quizy online robione z nimi, i oni też się uczą przy tym, i zdobywają jakieś punkty, i nawzajem się uczymy. Tak że to ma swoje plusy i minusy, ale autorytety, które obserwują młodzi na youtubach, na tiktokach są przerażające. Kiedy wchodzę do pokoju córki znienacka i sobie myślę, o co tu chodzi? (Wrocław)

O?: Ja myślę, że jeszcze jest spędzenie bardzo długich godzin przed komputerem, gry. Nie mówiliśmy o tym, a są często takie przypadki, gdzie dzieci do piątej nad ranem grają, przychodzą, usypiają na lekcji. Bardzo duża grupa naprawdę spędza całe dnie, zresztą jest piękna pogoda, ja mieszkam w malowniczej, uzdrowiskowej niegdyś miejscowości i często wychodzę na spacer, sobota, niedziela, puste góry, uliczki leśne, ścieżki, nie ma dzieci, bo siedzą przed komputerem. (Wrocław)

Interesowność

Rozmowa przedstawia współczesnych uczniów w oczach nauczycieli jako bardzo świadomych swoich praw, ale mniej skupionych na obowiązkach. Są postrzegani jako roszczeniowi, skupieni na sobie i myślący w kategoriach rynkowych – często poszukują osobistych korzyści z wszelkich podejmowanych działań. Zauważalny jest spadek autentycznego zaangażowania i altruizmu, z preferencją dla efektywności i minimalnego wysiłku. Biegiłość technologiczna uczniów wydaje się być bierna, a nie aktywna. Mimo tego nadal są uczniowie aktywnie zaangażowani i zmotywowani, ale jest ich mniej w porównaniu do poprzednich lat. Ogólny ton sugeruje krytyczne spojrzenie na współczesnych uczniów, zwraca uwagę na zmianę w postawach i zachowaniach w porównaniu do poprzednich pokoleń. Nacisk kładziony jest na transakcyjny stosunek do edukacji i zajęć pozalekcyjnych, z uczniami priorytetyzującymi swoje korzyści nad szerszym zaangażowaniem społecznym czy rozwojem osobistym.

Mnie się wydaje, że jest ciąg do samorządu i oni działają, tylko tak działają właściwie wszystkie, kiedyś to gazetki się drukowało, wydawali gazetki, a teraz nie ma żadnej gazetki, tylko wszystkie ich działania służą: co wymyślić żeby nie było pytania. Co tydzień jest: jak ubierzesz się na zielono, to nie będziesz pytany, jak się ubierzesz na żółto... i potem się już kłóć cały czas, a ja mam lekko żółtą, a ja mam odcień żółtego. (Wrocław)

Myślę, że interesowni. Na przestrzeni lat, kiedy prowadziło się różne koła zainteresowań, czy to koła teatralne, czy gazetkę szkolną, to uczniowie potrafili do osiemnastej zostać. Byli bardzo zaangażowani. A teraz: co z tego będę miał? Po lekcjach to absolutnie nie. Najlepiej, żeby zwolnić z matematyki, z języka polskiego. No i też myślę, że często jest tak, że uczeń, który faktycznie jest dobrym uczniem, czyli nie ma problemów w nauce, to z drugiej strony też idzie za tym właśnie taka chęć mimo wszystko właśnie też jakiegoś tam zaangażowania, zaangażowania też w życie szkoły. Czyli jakby ten, który nie sprawia problemów, który dobrze się uczy, też jest gdzieś tam i w jakichś szkołach zainteresowań, i robi coś poza, a ci uczniowie faktycznie słabsi i gdzieś tam unikający szkoły, no też nie chcą się angażować w żadne różne rzeczy. Ale też, no muszę powiedzieć, że jest też grupa takich uczniów na pewno mniejsza niż kiedyś, która faktycznie też chce działać, chce robić i ma taką świadomość, czy

to w wolontariacie, czy w jakichś innych takich, ale na pewno jest to dużo mniejsza grupa.
(Bydgoszcz)

Brak autorytetów

Współczesna młodzież jest postrzegana jako bardziej niepokorna i mniej skłonna do uznawania tradycyjnych autorytetów, takich jak nauczyciele. Jest to część szerszej tendencji, gdzie młodsze pokolenia są bardziej niezależne i krytyczne wobec autorytetów, co może wynikać z szerokiego dostępu do informacji i zmieniających się norm społecznych.

Powiedziałbym jeszcze, że są niepokorni. Troszeczkę jakby nie odczuwają jakby autorytetu wśród nauczycieli przede wszystkim. Wydaje mi się, że te nowsze pokolenia już tak praktycznie całkowicie tracą jakiejkolwiek autorytety. (Katowice)

Konsumpcjonizm

W kontekście dyskusji o autorytetach można wskazać wpływ kultury konsumpcyjnej, dla której charakterystyczne jest to, że jednostki o szczególnie wysokim statusie społecznym istnieją, ale nie można o nich rozmawiać w kategoriach autorytetów, czyli o osobach wyróżniających się ze względu na posiadane kompetencje czy władzę. Tradycyjne autorytety to osoby, które tworzyły konstruktywne rozwiązania technologiczne, naukowe czy moralne. Współcześnie dla młodzieży nie jest istotne aż tak bardzo to, co autorytety tworzą, a jaką dają im rozrywkę. Zatem łatwiej można mówić o tym, że młodzież, partycypując w kulturze cyfrowej konsumpcji, na swoje szczególnie wzorce osobowe obiera zdecydowanie częściej medialnych celebrytów i internetowych influencerów. Podkreśla się ważny problem współczesnego społeczeństwa – erozję tradycyjnych autorytetów, co ma bezpośredni wpływ na funkcjonowanie systemu edukacji. Nauczyciele i inne osoby w nią zaangażowane muszą znaleźć nowe strategie, aby skutecznie pracować

z uczniami w kontekście tych zmian. Ogólny kryzys autorytetów istnieje w całym w społeczeństwie i zaczyna się już w rodzinie. Uczniowie nie postrzegają swoich rodziców jako autorytetów, co przenosi się również na ich relacje ze szkołą i innymi instytucjami.

O: Patrząc na autorytety to przykładowo w stosunku do mężczyzn czy tam chłopców to bardziej dla nich autorytetem jest Lewandowski niż Elon Musk na przykład. Co do dziewczyn... Kiedyś było inaczej tak naprawdę. Co do dziewczyn, to bardziej patrzą na Arianę Grande niż kogoś... wybitną jakąś osobistość damską, że tak powiem.

B: Czyli co? Lans, tak?

O: Lans. W ogóle nie mają żadnych autorytetów.

Takich internetowych twórców...

B: Czyli youtuberzy, tak?

O: Tak. Youtuberzy, influencerzy właśnie. Jakies takie, że tak powiem, zapatrzenie tylko w jakimś takim rówieśniku, któremu udało się coś troszeczkę osiągnąć i tak naprawdę zabłysnąć, ale w formie tego autorytetu często mają bardzo mało do przekazania merytorycznych wartości tak naprawdę. Przez to się nie poczuwają do tego, że rzeczywiście w oczach młodzieży mogą być autorytetem.

Chłopcy przykładowo w podstawówce myślą, żeby być bardziej Lewandowskim czy innym influencerem, youtuberem niż przykładowo strażakiem. Kiedyś to było inaczej.

O7: Ja tylko chciałam dwa słowa, że przyczyną jest też brak autorytetu. To, że dla dziecka autorytetem nie jest rodzic, dla rodzica autorytetem nie jest ani szkoła, ani specjalista, ani psycholog, tak naprawdę nikt. Każdy sobie jest autorytetem. (Katowice)

Polaryzacja postaw

Nauczyciele opisują dzisiejszych uczniów, używając takich określeń jak roszczeniowi, trudni, zamyśleni, rozkojarzeni, mniej odcytani, fizycznie bardziej rozwinięci, mniej ambitni, a także jako galerię osobowości. Te obserwacje są istotne, gdyż pokazują zróżnicowany obraz uczniów, którzy z jednej strony wykazują pewne negatywne cechy. Z drugiej jednak strony posiadają również pozytywne atrybuty, ponieważ zauważyć trzeba, że nauczyciele podkreślając to, że jest więcej słabych

uczniów, wskazują też na to, że jest sporo uczniów naprawdę wybitnych. Pomimo dostrzegania wielu negatywnych cech nauczyciele zauważają również, że niektóre jednostki wyróżniają się pozytywnie. Są kreatywne, zaangażowane i chętne do działania, co pokazuje, że wśród uczniów istnieje różnorodność. Znaczyć to może, że dochodzi do polaryzacji między uczniami pod względem posiadanych kompetencji, predyspozycji i motywacji do nauki w szkole. Nauczyciele zauważają, że dzisiejsi uczniowie różnią się od tych sprzed 20–30 lat. Są bardziej zróżnicowani, a rodzice często naciskają na to, aby ich dzieci były najlepsze, co może prowadzić do egoizmu i braku szczerej oceny. Uczniowie stawiają wysokie wymagania wobec szkoły i nauczycieli, co może wynikać z ich lepszej znajomości technologii i narzędzi cyfrowych. Pandemia i konieczność nauczania zdalnego zwiększyły te wymagania, zmuszając nauczycieli do szybkiego dostosowania się do nowych realiów.

O?: Ja też myślę, że to może być powodowane tym, że my dwadzieścia, trzydzieści lat temu, jak chodziliśmy do szkoły, to wszyscy byliśmy taką nijaką papką. Nikt się nie wyróżniał, bo każde wyróżnienie się było niemiłe widziane, jak pamiętam ze szkoły. Nawet, że tak powiem, lepiej było widziane to wyróżnianie się negatywne, że jakiś łobuz, że coś tam spsocił, niż to pozytywne, bo zawsze był kabel. Natomiast w chwili obecnej jest zupełnie inaczej. Wszyscy chcą, żeby ich dzieci były „naj”, niezależnie od tego, jakim kosztem, czasami na skróty i tworzą po prostu egoistów. Bo ty jesteś najlepsza, bo ty musisz być, bo ty jesteś najpiękniejsza, musisz znać swoją wartość.

B: Czyli nie ma takiej szczerej oceny, tylko jest zawsze „naj”.

O?: Tak. Takie parcie, żeby być zawsze...

O?: Te sposoby się zmieniły. Ja pamiętam, jak kiedyś było tak, że nie można było malować paznokci czy jakichś dziwnych fryzur. Uczeń miał wyglądać jak uczeń, skupić się na lekcji. A dzisiaj wygląda to inaczej, bo nawet dziewczyny, które wcześniej się tak nie ubierały, chcą dopasować się do reszty, też noszą te topiki nad pępek. (Katowice)

Zadałem pytanie, jacy są dzisiejsi uczniowie tutaj, żeby też uzupełnić dla pani. Padło, że są wymagający, padło, że zaszła pewna polaryzacja, więcej jest uczniów wybitnych, więcej jest uczniów odstających w dół od średniej. I również są interesowni, nie chcą zostawać po lekcjach, pytają się, co z tego będą mieli. Takie myślenie rynkowe w cudzysłowie, bym powiedział. (Bydgoszcz)

1.2 Podejście dzieci i młodzieży do tożsamości narodowej

Pytanie, jak na tym tle zainteresowań i charakterystyki współczesnej młodzieży wygląda jej patriotyzm? Tu sprawy się komplikują, bo nie jest to w przekonaniu nauczycieli tematyka szczególnie interesująca dzieci i młodzieży. Nie jest to też coś, co jest przez nich w jakiś celowy sposób zwalczane. Istnieje coś pomiędzy, ale dokładniejszą odpowiedź, jakie to jest, będzie zawierał poniższy fragment. Jeśli nauczyciele dostrzegają u współczesnej młodzieży patriotyzm, to jest on przede wszystkim ich zdaniem krytycznie oceniany za swoją powierzchowność, skupiający się na wyglądzie i stylistyce oraz przejawiający się bardziej w słowach niż czynach, czyli tzw. **banalny nacjonalizm** (termin z literatury przedmiotu). Patriotyzm, który powinien być bardziej związany z codzienną troską o lokalną społeczność i głębszym zaangażowaniem, a nie tylko symboliką, stoi, zdaniem nauczycieli, w opozycji do współczesnego patriotyzmu wśród młodzieży.

O: Wygląda to tak dlatego, że dla młodego pokolenia patriotyzm równa się napisowi na koszulce albo naklejce, którą mają na samochodzie. Jakby nie zdają sobie sprawy z tego, być może dlatego, że żyjemy w czasach, w jakich żyjemy, że trochę się to zmienia za naszą wschodnią granicą, tak. Natomiast żyjemy w czasach pokojowych i nikt nie wymaga od nas ofiar. Natomiast młodzi ludzie nie rozumieją patriotyzmu tego takiego lokalnego, tej dbałości o tą wspólnotę, którą masz naprawdę na swoim piętrze, na swoim podwórku, w swojej szkole. (Katowice)

Nauczyciele wyrażają natomiast pesymistyczne poglądy na temat współczesnego patriotyzmu, zwłaszcza wśród młodzieży. Bez wahania stwierdzają, że ich patriotyzm dziś nie istnieje lub jest bardzo słabo obecny. Gdy padają podobne opinie, to grupa nie polemizuje. Zauważa się, że sport, a konkretnie wydarzenia związane z polską reprezentacją, mogą wywoływać pewne uczucia patriotyczne. Wzmianka o Lewandowskim, znanym polskim piłkarzu odnoszącym sukcesy ogólnosiwiatowe sugeruje, że sportowe sukcesy mogą jednoczyć ludzi i wywoływać dumę narodową. Mimo że sport może być wyjątkiem, uczestnicy rozmowy zgadzają się, że dzieci i młodzież nie kojarzą takich wydarzeń z patriotyzmem. Sugerują, że młodsze pokolenie nie odczuwa więzi patriotycznych w kontekście

narodowym. Padają też mocne stwierdzenie, że dzieci nie lubią Polski. Zdaniem nauczycieli jest kilka przyczyn. Przede wszystkim Polska miałaby być postrzegana jako konserwatywna (nie idzie z duchem czasu) i jej władze częściej działa przeciwko młodym ludziom niż z nimi. Te odpowiedzi sugerują, że młodzież może czuć, że Polska jako kraj nie wspiera ich aspiracji, marzeń i nowoczesnych wartości, co prowadzi do braku identyfikacji z państwem i jego tradycjami. Można to podsumować, że rozmowa odzwierciedla pesymistyczny obraz współczesnego patriotyzmu, szczególnie wśród młodzieży. Uczestnicy sugerują, że młode pokolenie nie czuje silnej więzi z Polską, częściowo z powodu postrzegania jej jako kraju konserwatywnego i nieprzystającego do ich współczesnych wartości i aspiracji.

O: Patriotyzm nie istnieje dzisiaj.

B: Nie istnieje. W żadnych.

O: Ewentualnie przez sport trochę.

O: Dzieciaki generalnie...

B: Czyli co, Lewandowski

O: Jak były mecze polskiej reprezentacji, to wiązało się to z patriotyzmem.

O: Dzieci, wydaje mi się, że nie wiążą tego z patriotyzmem.

O: Dzieci w ogóle nie lubią Polski.

B: Dlaczego?

O: Po Polska wg. nich jest konserwatywna, nie idzie z duchem czasu, częściej staje przeciwko nim niż z nimi, więc dlatego. (Katowice)

Zdaniem badanych nauczycieli zainteresowanie historią wśród uczniów jest rzadkością i dotyczy tylko nielicznych, pasjonatów lub „hobbystów”. Zwraca się uwagę na to, że tylko pojedyncze jednostki wykazują większe zainteresowanie tym przedmiotem. Próby zainteresowania tożsamością narodową przez nauczanie historii są z tego powodu dość trudne. Nauczyciel opisuje sytuację, w której sam zainicjował pomysł zwiedzania starówki, bazując na rozmowach z uczniami. Choć bezpośrednio nie padła taka propozycja od uczniów, nauczyciel wychwycił w rozmowie potencjalne zainteresowanie i postanowił zaangażować całą klasę w tę aktywność. Uczniom trudno byłoby samodzielnie zorganizować takie

przedsięwzięcie. Wskazuje na potrzebę nauczycielskiej inicjatywy i wsparcia w tego typu działaniach, sugerując, że samodzielne organizowanie ich przez uczniów jest raczej mało prawdopodobne. Podkreśla więc rolę nauczyciela jako osoby, która nie tylko przekazuje wiedzę, ale także inicjuje i organizuje aktywności, które mogą zainteresować uczniów i wzbogacić ich doświadczenie edukacyjne. Wyraża także sceptycyzm co do zdolności uczniów do samodzielnego organizowania edukacyjnych przedsięwzięć, co uwydatnia potrzebę nauczycielskiego wsparcia i inicjatywy.

To są naprawdę takie pojedyncze jednostki. To są wręcz hobbyści gdzieś tam, że tak powiem. Mam też paru uczniów, którzy są zainteresowani historią. Pamiętam, że gdzieś tam raczej w wyniku rozmowy wpadłem właśnie na pomysł pewnego razu, żeby wziąć dzieci na zwiedzanie starówki. Nie padła ta propozycja, że tak powiem, od ucznia bezpośrednio, żeby pójść zobaczyć, ale gdzieś tam w rozmowie wychwyciłem, że po prostu ktoś mógłby być tym zainteresowany. Pomyślałem, że można w to tak naprawdę zaangażować wszystkich. No, ale takich samych, żeby tak uczeń zorganizował, to raczej wydaje mi się, że ciężko.
(Katowice)

Są jednak nauczyciele, którzy koncentrują się na pozytywnych aspektach współpracy z uczniami, którzy wykazują zaangażowanie i kreatywność. Zauważa się, że jest znaczna liczba uczniów, którzy są chętni do działania, kreatywni i czerpią radość z uczestnictwa w dużych projektach szkolnych oraz lokalnych inicjatywach społecznych. Opisuje się tych zaangażowanych uczniów jako „perełki”, z którymi współpraca jest szczególnie satysfakcjonująca. Współpraca z nimi przynosi nauczycielom radość i motywację do dalszej pracy. Przytoczony jest konkretny przykład, gdzie zespół uczestniczył w lidze debat organizowanych na terenie powiatu. To konkretne wydarzenie ilustruje, jak zaangażowanie uczniów może przynieść pozytywne rezultaty i być źródłem dumy dla szkoły. Wyrażenie „aż się chce przygotowywać” podkreśla, jak inspirujące jest dla nauczycieli współpracowanie z tak zaangażowanymi i kreatywnymi uczniami. Taka współpraca dodaje energii i zapału do podejmowania kolejnych inicjatyw. Wypowiedź tego nauczyciela ukazuje, że mimo ogólnych trudności i wyzwań istnieją uczniowie, których zaangażowanie i kreatywność są źródłem motywacji i satysfakcji dla

nauczycieli. Tacy uczniowie nie tylko przyczyniają się do rozwoju szkoły i lokalnej społeczności, ale także inspirują nauczycieli do dalszej pracy i przygotowywania kolejnych projektów.

Ale jest też gros takich osób, który naprawdę jest chętny do działania, są kreatywni, widzą frajdę w tym, że robi się coś dużego dla szkoły, czasami dla tej społeczności takiej lokalnej, więc ma się do czynienia i z takimi „perełkami”, które faktycznie warte są, źle może powiedziałam, że warte z naszego zainteresowania, ale z którymi faktycznie fajnie się współpracuje, a są... Że aż się chce przygotowywać. Tak, aż się chce. Ja miałam ostatnio taką sytuację, że zespół z naszej szkoły uczestniczył w lidze debat, które były organizowane na terenie powiatu.

(Bydgoszcz)

Zastanawiając się nad tym, czy w szkole istnieje przestrzeń do wyrażania swojej tożsamości narodowej, nauczyciele najczęściej mówią o zawodach sportowych oraz apelach i akademiach.

O: Rozpoczęcie roku i zakończenie zaczyna się zaśpiewaniem hymnu Polski, w szkole, gdzie są sztandary, jest poczet sztandarowy, to jeszcze, mimo że jest to trochę archaiczne, to zawsze wzbudza błysk w oku. Myślę, że jak na reprezentacjach są mecze, igrzyska, to też to poczucie, że nasi, bez względu na to, czy piłkę lubimy czy nie sięgamy tego. Więc jakaś przestrzeń jest, natomiast chciałabym, żeby mieli taką przestrzeń do wyrażania, no, tą prezentację.

(Wrocław)

Poruszano także temat wpływu różnych czynników na zaangażowanie uczniów w inicjatywy szkolne. Jednym z ciekawszych punktów widzenia w tym kontekście było przekonanie nauczyciela co do tego, że pierwszorzędne znacznie w aktywizowaniu dzieci i młodzieży nie mają wcale nauczyciele, a sami uczniowie – liderzy opinii w gronie uczniowskim. Znaczenie liderów i grupy mającej ambicje zarazić jakąś ideą innych uczniów jest duże, jeśli to jest np. samorząd szkolny, który dysponuje pewnym statusem czy zasobami lokalowymi, finansowymi czy organizacyjnymi, aby podejmować pewne działania promocyjne. Motywacja i inicjatywa mogą zależeć od tego, jakie wzorce i wsparcie otrzymują od swoich rówieśników i nauczycieli. Także podkreślano, że podejście rodziny ma znaczący

wpływ na postawy uczniów. Jeśli w domu panuje nastawienie, że nauka jest najważniejsza i nie warto tracić czasu na dodatkowe inicjatywy, to uczniowie prawdopodobnie nie będą wykazywać chęci do angażowania się w pozaszkolne projekty.

Zdaniem nauczycieli inicjatywy uczniowskie są wartościowe i godne pochwały. Uczniowie nie tylko wpadli na ciekawy pomysł, ale też zaproponowali sposób jego realizacji, co pokazuje ich zaangażowanie i zdolności organizacyjne. Podsumowując można stwierdzić, że wypowiedź ta ukazuje, zależność zaangażowania uczniów w inicjatywy szkolne od wielu czynników, takich jak wsparcie ze strony domu, liderów oraz rówieśników. Gdy te warunki są sprzyjające, uczniowie mogą wykazać się dużą kreatywnością i zaangażowaniem, co przynosi korzyści całej społeczności szkolnej.

O?: Tak jak mówiliśmy, zależy to od grupy, od lidera, od domu. Jeżeli w domu jest takie nastawienie: ucz się, ucz się, bo to jest twój obowiązek, w żadnych akcjach nie bierz udziału, bo szkoda czasu – to nie będzie tej inicjatywy. Mają ciekawe inicjatywy, teraz ostatnio przyszedł do mnie samorząd uczniowski z propozycją zorganizowania w czerwcu, jak już będzie trochę luz, my mamy tzw. piknik europejski co roku robiony zawsze w rocznicę przystąpienia do Unii: stoiska, takie kraje się wystawiają, a oni wyszli z propozycją, żeby zrobić taki dzień „lata 80.”, ale wymyślili to w sposób bardzo fajny, bo chcieli zrobić taką budkę z kartkami, wymyślili to naprawdę bardzo fajnie i to była ich inicjatywa.

(Poznań)

Jeden z nauczycieli trafnie scharakteryzował, że w życiu codziennym i powyżej klas nauczania wczesnoszkolnego rzadko ma się do czynienia z tożsamością narodową i bardzo często nauka z tych wczesnych etapów nie jest zapamiętywana przez dzieci i młodzież. Pewne obawy i spostrzeżenia dotyczące zaangażowania uczniów w działania patriotyczne i ich widoczność w codziennym życiu szkolnym są uzasadnione. W przedszkolu oraz w pierwszych latach szkoły podejmowane są liczne działania edukacyjne i inicjatywy, które mają na celu wszechstronny rozwój dzieci, ale mimo to ma się wrażenie, że w codziennym życiu szkolnym te działania patriotyczne nie są aż tak widoczne (gale, śpiewy, dekoracje, akademie). Chociaż

szkoła organizuje różne wydarzenia, to w codziennym życiu szkolnym ich efekty i znaczenie nie są dostrzegalne. Na przykład godło jest obecne w salach, ale uczniowie czasem nie odnoszą się do niego z należyтым szacunkiem (np. noszenie czapki z daszkiem podczas ceremonii). Ogólnie w społeczeństwie, a także na co dzień w szkole, widoczność patriotyzmu i zaangażowania w działania patriotyczne maleje. Wydaje się, że coraz mniej osób angażuje się w te wartości w sposób widoczny. Powstaje pytanie, jak obok wielu inicjatyw i działań podejmowanych w szkole – lub poprzez nie –, kształtować trwale patriotyzm i polską tożsamość narodową, aby ich efekty i znaczenie były dostrzegalne w codziennym życiu. Wskazuje się na potrzebę większego zaangażowania i widoczności patriotycznych postaw w codziennych sytuacjach szkolnych i społecznych.

To się wszystko zgadza, ale ja i tak mam takie poczucie, że gdzieś trochę pani powiedziała, że po tej podstawówce to niby, a teraz córkę mam w pierwszej klasie. Ja widzę, jak dużo tego jest. Więc naprawdę, że tak powiem, pod tym względem sporo się dzieje. U nas w szkole jest... Pewnie, że dużo rzeczy się dzieje, aczkolwiek w takim życiu codziennym to tak jakby za bardzo tego nie widać. Chociażby w tym sensie, nie wiem, no jest godło, bo siedzi sobie w czapce z daszkiem, na przykład najlepiej nieść, najlepiej by, no takie po prostu, no niestety, może to są takie jednostki, ale jednak mam wrażenie, że gdzieś to ginie, że jeśli już są zmobilizowani do działań, to faktycznie się potrafią wykazać, ale jakby w tym naszym życiu codziennym, myślę, że w naszym też, że tego po prostu coraz mniej.
(Bydgoszcz)

2. Pokazywać dobre wzorce. Kształtowanie tożsamości narodowej przez nauczycieli

Nie ulega wątpliwości, że kształtowanie tożsamości narodowej w szkole jest podstawowym zadaniem i publiczne szkolnictwo jest elementem funkcjonowania państw narodowych. Jednak zmiany społeczne związane z globalizacją i deglobalizacją, tworzeniem sojuszy i powstawaniem konfliktów międzynarodowych czy też zmiany kulturowe i technologiczne wpływają na

charakter i kształt tworzenia tożsamości narodowej w ramach systemu oświaty. Jest też pewne, że tożsamość tę kształtuje rodzina, społeczność lokalna czy pozaszkolne grupy rówieśnicze. W niniejszym projekcie natomiast skupiliśmy się na aktywnej roli środowiska szkoły w kształtowaniu tożsamości narodowej. Zagadnienie było śledzone z perspektywy roli, jaką szkoła i nauczyciele odgrywają w tym procesie. Tematykę podzielono na analizę metod lekcyjnych (1), pozalekcyjnych (2) i celebrację świąt państwowych i narodowych w szkole (3). We wszystkich tych sferach zastosowano podział dzieci i młodzieży na grupy:

- ▶ klasy I–III szkoły podstawowej (wiek 6–10 lat)
- ▶ klasy IV–VI szkoły podstawowej (wiek 10–13 lat)
- ▶ klasy VII–VIII szkoły podstawowej (wiek 13–15 lat)
- ▶ szkoły ponadpodstawowe, w podziale na:
 - ▶ szkoły branżowe I stopnia
 - ▶ technika i szkoły branżowe II stopnia (15–20 lat)

Pewne i oczywiste dla nauczycieli jest to, że różnice w kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów na różnych etapach edukacji wynikają głównie z ich zdolności poznawczych, emocjonalnych i społecznych. Nauczyciele dostosowują metody nauczania do wieku i możliwości uczniów, aby skutecznie budować ich poczucie przynależności do narodu i zrozumienie jego wartości i historii.

2.1 Metody lekcyjne

Ogólnie rzecz biorąc, w przekonaniu nauczycieli panuje podejście stwierdzające, że najskuteczniejszymi metodami nauczania nie są metody podawcze². Nauczyciele zdają się być przekonani o tym, że stosować trzeba wszelkie metody aktywizujące, polegające na działaniu, nie zaś na przekazie słownym przy tablicy. Nie zaprzeczają temu, że nauka tożsamości jest czymś sensownym. Tu natomiast wskazują, że najskuteczniejszym sposobem skutecznego kształtowania tożsamości narodowej jest wykorzystanie **korelacji międzyprzedmiotowej**.

Każdy przedmiot. My jesteśmy, u nas w szkoleniu uczelnia, pamiętasz, że pracowałeś, był taki projekt budowania ich właśnie tożsamości narodowej, jak wchodziliśmy do Unii Europejskiej, na każdym przedmiocie, ale to naprawdę na każdym, plus jeszcze taki wielki projekt święto szkoły. (Warszawa 1)

Przekonani są także o tym, że pewną rolę mógł w kształtowaniu tożsamości narodowej odgrywać przedmiot, który został wycofany z nauczania, czyli historia i teraźniejszość (HiT), który – o ile byłby lepiej zaprojektowany – to mógłby stanowić międzyprzedmiotową klamrę spinającą wiele tematów.

O: Ja zacznę od zmiany organizacji lekcji HiT, żeby to działało tak, jak mówię, na zasadzie uzupełnienia tej luki (w uczeniu o XX w. – red.), ale...

B: Ok. Czyli łączyć to wszystko.

O?: I teraźniejszość. Żeby rzeczywiście była ta historia...

B: Pokazywać te korelacje.

O: Tak. Od czasów po II wojnie światowej. Bo jakbyśmy spytali młodzież, to bardzo rzadko dochodzimy do czasów wojny światowej, nie. (Katowice)

² Metoda podawcza, np. w formie wykładu, często stosowana podczas przekazywania nowych treści, zakłada transmisję wiedzy, konieczność jej zapamiętania i odtwarzania. Jej wadą jest to, że usypia uwagę i ciekawość uczniów oraz wykształca u nich postawę bierności. Przedstawiając uczniom gotową porcję wiedzy, nie wyrabia się w nich umiejętności do jej dochodzenia za pomocą pytań. (Za: <https://jows.pl/artykuly/metodyczne-problemy-stosowania-pytan-na-lekcjach-jezyka-obcego> (dostęp 27.08.2024)).

Inną kwestią, na którą zwracają uwagę nauczyciele jest **koordynacja międzyprzedmiotowa**, polegająca na tym, że mniej więcej analogiczne treści programowe są na języku polskim, historii i ewentualnie wiedzy o społeczeństwie (jeśli to możliwe – np. kwestie konstytucyjne w Konstytucji 3 maja). Zdaniem nauczycieli ułatwi to uczniom przyswajanie wiedzy.

O?: Jest też kwestia taka, że oni nie mają korelacji pomiędzy przedmiotami.

O?: Nie mają, w ogóle nie mają.

O?: Oni nie mają tej korelacji i oni kończą historię, wchodzi na polski i są zdziwieni, że do tego wracają. Ostatnio w tych podręcznikach, pamiętacie, jak byliśmy młodszy, były takie podręczniki do polskiego i były takie zgrzebne, ale tam był taki wstęp historyczny i potem były dzieła polonistyczne. (Poznań)

O: Ja bym tylko trochę poprzestawiała tak, aby ułatwić pracę nie tylko dzieciom, ale i nauczycielom, dlatego, że jak w parze idą pewne treści z języka polskiego, z historii to wszystko się spaja i my wtedy jesteśmy z dziećmi w rytmie i fajnie łapią to.

B: Czyli, żeby te podstawy programowe założyły polski, historia się zazębiały, żeby nie było takiego skakania.

O: Tak, o powstaniu listopadowym, to fajnie, gdy wtedy są realizowane utwory takie, żeby to ujednolicić.

O: To jest fajnie, jak jest jedno po drugim, oni mogą skorzystać z tej wiedzy i bazują na tym.

O: Jak ja mam w piątej klasie obliczanie amplitudy temperatury, różnica między najwyższą a najniższą, a oni na matematyce nie mieli odejmowania ani dodawania liczb ujemnych, ja ich matematyki muszę uczyć wtedy.

O: Bo to jest dopiero w klasie szóstej, jeżeli w ogóle zostanie to wprowadzone. (Wrocław)

Jednak oczywiście nauczyciele wymieniali przedmioty szkolne, które szczególnie dobrze i skutecznie są w stanie kształtować tożsamość narodową uczniów. Są one zawarte w schemacie na kolejnej stronie.

Schemat 3

Opinie nauczycieli

I. Przedmioty, które standardowo najbardziej kształtują tożsamość narodową uczniów	język polski, historia, wiedza o społeczeństwie
II. Przedmioty, które również mogą skutecznie kształtować tożsamość narodową uczniów	geografia, muzyka

Źródło: opracowanie własne

Dla nauczycieli ważne jest to, że przedmioty z pierwszej kategorii dają okazję do dyskusji deliberatywnej, która pozwala ukształtować swoje własne zdanie i stanowisko w prezentowanych kwestiach. Zadaniem nauczyciela nie jest tu narzucanie opinii, a stworzenie warunków względnie nieskrepowanej dyskusji.

O: Uczestniczyłem w reformie, wskutek której powstało gimnazjum. Co prawda myśmy chcieli zupełnie inaczej to zrobić, to wtedy było założeniem, że WOS jest przedmiotem, który zbiera informacje ze wszystkich, czyli nadbudowa, bo potrzebujemy geografii, potrzebujemy matematyki, bo statystyka, potrzebujemy chemii, bo terroryzm itd., czyli zbieramy te wszystkie informacje i to wtedy miało ręce i nogi, jak myśmy zamykali. Otwierając to, jest jak jest.
(Poznań)

Ta dobrze, czyli „głęboko” nauczana wiedza o społeczeństwie jest bardzo chwalona przez nauczycieli szkół średnich za swoją rolę w edukacji obywatelskiej młodzieży oraz za dobrze napisany program, który odpowiednio realizowany, może być bardzo ciekawy i wartościowy.

O?: Świetnym przykładem jest bardzo dobrze napisany program do wiedzy o społeczeństwie i uważam, że dobrze, że w klasie jest ta wiedza o społeczeństwie, bo to dziecko już jest, ten

młody człowiek, rzeczywiście już zaczyna się trochę interesować niektórymi sprawami, w tym sprawami chociażby troszeczkę politycznymi, samorządowymi. Tutaj pięknie cały dział mamy, Naród i Państwo. Piękne odniesienie również do dziedzictwa narodowego. Mamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej. Oczywiście dużo zależy od tego, kto prowadzi i jak prowadzi, bo truć dzieci teoretycznie, czytać treść Konstytucji to będzie nudno, ale rozmawiać na konkretnych przykładach, jaki artykuł, co, kto, to dzieciaki to wciąga i bardzo fajne te lekcje są, bardzo ciekawe. Tak że wiedza o społeczeństwie bardzo dużo tematów zawiera.

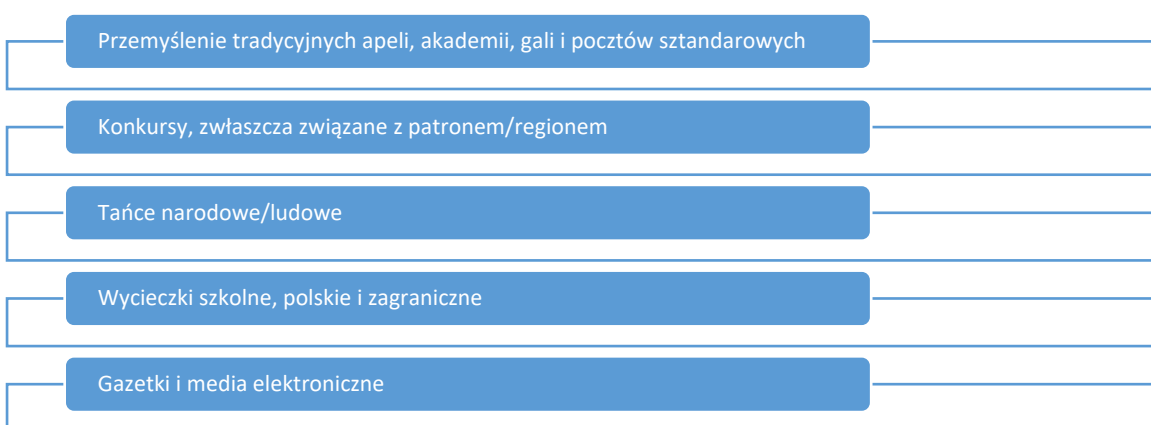
(Wrocław)

2.2 Metody pozalekcyjne

Życie pozalekcyjne, czyli *de facto* życie społeczne szkoły, jak można zakładać, z pewnością silnie oddziałuje na kształtowanie wszelkich postaw, w tym również tożsamościowych. Poniżej wylistowano wskazane przez nauczycieli najskuteczniejsze formy kształtowania tożsamości narodowej w szkole w ramach zajęć pozalekcyjnych.

Schemat 4

Metody pozalekcyjne kształtujące tożsamość narodową uczniów

Źródło: opracowanie własne

Przemyślenie tradycyjnych apeli, akademii, gali i pocztów sztandarowych

Badani odnosili się tu do praktyki organizowania uroczystości patriotycznych i historycznych w szkole. Szkoła regularnie organizuje akademie z okazji ważnych świąt narodowych i historycznych, takich jak 11 listopada (Święto Niepodległości), 3 maja (Święto Konstytucji), Dzień Flagi, powstania wielkopolskiego oraz rocznice powstań w getcie żydowskim. Na każdą z tych uroczystości przygotowywana jest krótka akademia, która trwa od dziesięciu minut do pół godziny. Uczniowie gromadzą się w holu szkolnym, aby oglądać występy przygotowane przez ich kolegów. Tego typu uroczystości są tradycją w każdej szkole, co podkreśla długotrwałość i ciągłość tych działań. Organizowanie akademii z okazji różnych świąt i rocznic ma wartość edukacyjną, ponieważ angażuje uczniów w przygotowania i pomaga im lepiej zrozumieć i pamiętać ważne wydarzenia historyczne. Jednak nauczyciele podkreślają też tu w tym standardowym działaniu konieczność wprowadzania innowacji, które uaktualniają formułę uczenia o polskiej tożsamości narodowej.

O: Np. taki system, powiedzmy, jak np. w przedszkolu się stosuje metodę czynną, słowną i oglądową, to ja bym taką samą zrobiła. Np. przyprowadźmy sobie gościa i on nam przekaże to, co on chce, a wy powiedzcie, co wy czujecie i jak to widzicie.

O: Że coś na zasadzie...

O: Właśnie, ja mówię o Kordianie. Jak ja mówię np. o czymś raz, drugi, trzeci i oni zrobią tak: przeczytają, wyciągają telefony, żeby zaliczyć, ściągają. I tak ich do niczego nie zmuszę. A może zrobić coś nowoczesnego. Jakiś nowoczesny teatr. A może będzie, że po prostu oni będą aktorami, oni się ruszą i zaczną coś robić.

B: Czyli mają się zaangażować, tak?

O: Brakuje nowych narzędzi w szkole średniej. (Katowice)

Konkursy, zwłaszcza związane z patronem/regionem

W trakcie badań fokusowych ujawniono, że w szkole regularnie organizowane są różnorodne konkursy, w tym wiedzy, recytatorskie i fotograficzne. Szczególną

uwagę poświęca się konkursom związanym z patronem szkoły oraz regionem. Przykładem jest konkurs wiedzy o patronie szkoły, który pozwala uczniom lepiej poznać postać patrona, jego osiągnięcia oraz wartości, które reprezentuje. Dodatkowo szkoła aktywnie uczestniczy w obchodach dni tematycznych, takich jak Dzień Bibliotekarza i Bibliotek Szkolnych, organizując z tej okazji specjalne inicjatywy i konkursy. Biblioteka szkolna odgrywa tu kluczową rolę, realizując różne projekty edukacyjne.

Co prawda to nie dotyczy może takich kwestii patriotycznych, ale robiłam „Moją przygodę z książką”, gdzie też na lekcje zapraszałam na spotkania różnych ludzi, księdza na przykład czy leśnika, weterynarza, bibliotekarza, no, różne osoby, że dzieci słuchały najpierw o pracy danej osoby i dopiero później ta osoba czytała. Strażak na przykład o tym, jak Wojtek został strażakiem, czy tam ksiądz utwory księdza Jana Twardowskiego, leśniczy o zwierzątkach, to było dla dzieci też takie bardzo ciekawe. Poza tym u nas w szkole są organizowane różnego rodzaju konkursy, takie wiedzy, konkursy recytatorskie, jakieś konkursy fotograficzne, także dużo w szkole się dzieje takiego. Jest samorząd uczniowski i też wybory. Taka szkoła z inicjatywą. Biblioteka też funkcjonuje na takim poziomie, że różne zagadnienia realizuje. Na przykład Dzień Bibliotekarza i Bibliotek Szkolnych, czy też jakieś takie inicjatywy. Na przykład o patronie był konkurs wiedzy o patronie organizowany. Także no, też tak zgodnie z kalendarzem. (Warszawa 2)

Tańce narodowe/ludowe

Zdaniem niektórych nauczycieli dobrą formą promocji tożsamości narodowej jest zwiększenie obecności tańców narodowych w programie szkolnym, choć z kolei inni nauczyciele mieli odmienne opinie na ten temat. Wskazuje się, że polonez mógłby być nauczany na lekcjach wychowania fizycznego. Co prawda nauczyciele zastanawiali się nad trudnością tańców, sugerując, że polonez jest zbyt prosty i proponowali bardziej wymagające tańce, takie jak krakowiak. Tu jednak wskazywali, że warto ocenić, jak wygląda efekt nauki pozornie prostego poloneza: „Dobrze, to trzeba zobaczyć jak wygląda efekt dwumiesięczny poloneza, łatwego tańca”. Nauczyciele doceniają obecność tańców narodowych w szkole, sugerując

potrzebę wprowadzenia bardziej skomplikowanych tańców w celu zarówno kształtowania tożsamości narodowej, jak i podnoszenia aktywności fizycznej dzieci i młodzieży.

O8: Szkoda, że nie ma tańców narodowych.

B: W programie?

O8: Tak, na przykład w szkole.

O1: Na WF-ie jest. Trzeba nauczyć się poloneza.

O3: Polonez, jaki to taniec? Powinny być trudniejsze, jakieś krakowiaki.

O4: Dobrze, to trzeba zobaczyć jak wygląda efekt dwumiesięczny poloneza, łatwego tańca.
(Wrocław)

Wycieczki szkolne, polskie i zagraniczne

W przekonaniu nauczycieli dużą wartość edukacyjną i kształtującą tożsamość narodową mogą mieć i mają wycieczki szkolne. Przykładowo w ramach programu edukacyjnego różne szkoły organizują wycieczki i rajdy, które łączą naukę geografii z aktywnością fizyczną. Wycieczki są postrzegane jako kluczowe narzędzie edukacyjne, które pozwala lepiej poznać młodzież, obserwować ich zachowania i przekazywać im wzorce. Dzięki wycieczkom uczniowie nie tylko uczą się teorii, ale także praktycznego zastosowania wiedzy oraz współpracy w grupie. Jednak najlepsze z punktu widzenia kształtowania tożsamości narodowej są te wycieczki, które odnoszą się do historii Polski i odwiedzania ważnych dla niej miejsc.

O?: Bo właśnie mi się przypomniało, że byłam parę razy w Warszawie na Powązkach, to jest taka wspaniała lekcja historii, te Powązki wojskowe z młodzieżą czy w kwaterze Szarych Szeregów czy wojna polsko-bolszewicka potem, to też jest dla nich przełożeniem na literaturę to, oni to naprawdę rozumieją. Np. byłam trzy razy, udało mi się, w Rydlówce w domu, w Bronowicach, gdzie było wesele Lucjana Rydla, gdzie stał ten chochoł i to wtedy zupełnie inny pogląd, taka lekcja na żywo. (Poznań)

Gazetki i media elektroniczne

Uczestnicy wywiadu fokusowego potwierdzili, że tematy świąteczne i okolicznościowe są nadal realizowane w ich szkołach, z dużym zaangażowaniem zarówno nauczycieli, jak i uczniów. W niektórych szkołach to nauczyciele przygotowują te tematy, podczas gdy w innych odpowiedzialność spoczywa na uczniach, którzy za swoje zaangażowanie otrzymują pochwały wpływające na ocenę z zachowania. Uczniowie przygotowują prezentacje multimedialne oraz gazetki klasowe, które są oceniane w ramach szkolnej ligi klas. Gazetki te stanowią istotny element rywalizacji klasowej, pozwalają zebrać punkty, które przyczyniają się do oceny miesięcznej klasy. Takie inicjatywy nie tylko podtrzymują tradycje, ale również rozwijają umiejętności techniczne i kreatywność uczniów, jednocześnie motywując ich do aktywnego udziału w życiu szkolnym.

B: Proszę mi powiedzieć, czy u państwa w szkole ten temat dalej funkcjonuje?

O?: Tak.

O?: Tak, okolicznościowe, na święta.

O?: Nauczyciele robią.

O?: U mnie w szkole robią uczniowie, bo będzie za to pochwała, bo do zachowania.

O?: Robią prezentacje multimedialne.

O?: To musi być gazetka, bo klasa ma gazetkę, każda klasa ma gazetkę i za to są punkty w lidze klas, która jest w szkole, to między innymi jest składowa punktów za dany miesiąc.

(Wrocław)

2.3 Celebracja świąt państwowych i narodowych

Badania fokusowe przeprowadzone w różnych miastach Polski dostarczyły interesujących informacji na temat sposobu obchodzenia świąt narodowych w szkołach oraz ich wpływu na uczniów. Poniższy rozdział zawiera analizę głównych tematów wyłaniających się z wypowiedzi uczestników, a także sugestie dotyczące poprawy zaangażowania uczniów w te uroczystości.

Sposób świętowania a mentalność narodowa

Jednym z głównych tematów, który pojawił się w rozmowach, była różnica w sposobie świętowania między Polską a innymi narodami. Jeden z uczestników z Bydgoszczy zauważył, że polskie święta są często obchodzone w sposób patetyczny i smutny, skupiają się na martyrologii i poświęceniu życia.

Mnie się wydaje, że sposób świętowania też, nie chcę powiedzieć, że wynika z mentalności ludzi, ale chyba jest coś takiego, że niektóre narody robią to w taki entuzjastyczny sposób. Nasze święta, są pompatyczne, takie wzniosłe i smutne. (Bydgoszcz)

Taki sposób obchodzenia świąt może zniechęcać młodsze pokolenie do uczestnictwa w uroczystościach.

Spadek zainteresowania tradycyjnymi akademiami

Z wypowiedzi wynika, że tradycyjne formy obchodzenia świąt, takie jak akademie, tracą na popularności i nie angażują uczniów. W Katowicach zauważono, że obecnie rzadziej organizuje się akademie z okazji świąt narodowych, ponieważ dzieci mają w te dni wolne.

Kiedyś staraliśmy się to robić przez wszelkiego rodzaju jakieś konkursy, jakieś akademie, uwiecznianie jakichś rzeczy. Teraz się tego nie robi. Nie organizuje się akademii z okazji Święta Niepodległości, bo dzieci mają wolne, Konstytucji, bo jest wolne. O tym się po prostu zapomina. Na to nie ma czasu. (Katowice)

Alternatywne formy zaangażowania uczniów

W Warszawie zauważono, że bardziej interaktywne i kreatywne projekty mają większy potencjał angażowania uczniów. Przykładem mogą być projekty, w których uczniowie tworzą koszulki symbolizujące ważne wydarzenia historyczne.

Nawet jeśli są fajnie zrobione, to młodzi ludzie są niezainteresowani. Natomiast kiedy robi się z nimi projekty [...] dzieciaki projektują koszulki, które mają być takim wyrazem tego, co przeżyliśmy, takim symbolem tego. (Warszawa)

Takie działania wywołują większe zainteresowanie i zaangażowanie, ponieważ wymagają aktywności i kreatywności.

Różnorodność w obchodach świąt

W niektórych szkołach podejmowane są różne formy upamiętnienia świąt narodowych, które mają na celu zwiększenie zainteresowania uczniów. W Poznaniu organizowane są happeningi, takie jak odśpiewanie pieśni patriotycznych podczas przerwy, co jest mniej formalne i bardziej spontaniczne.

Koleżanka, panie, które uczą historii, bardzo mi się podoba, np. w holu szkoły na długiej przerwie, piętnaście minut, nie za długo, odśpiewanie pieśni, to jest bardzo fajny, takie nieprzygotowane, takie ad hoc. (Poznań).

Tego typu działania mogą być bardziej atrakcyjne dla uczniów, ponieważ są krótkie, dynamiczne i angażujące.

Wpływ świąt narodowych na kształtowanie tożsamości narodowej

Święta narodowe, takie jak Narodowe Święto Niepodległości, mają duży potencjał w kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów. Uczestnicy z Wrocławia zauważyli, że uczniowie bardziej angażują się w obchody tego święta niż w przypadku Konstytucji 3 maja („11 listopada oni to czują, czują to święto” - Wrocław). Dodatkowo działania takie, jak wspólne śpiewanie hymnu, mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i patriotyzmu.

Zajęcia dodatkowe i ich rola w edukacji patriotycznej

Zajęcia dodatkowe, takie jak koła zainteresowań, mogą odgrywać ważną rolę w edukacji patriotycznej. W Wrocławiu zauważono, że uczniowie chętniej uczestniczą w zajęciach, które są mniej formalne i bardziej interaktywne

[...] na tych zajęciach gdzie jesteśmy w grupkach, podgrupach, jak mam kilka klas, to przychodzą z różnych klas i pozwalają sobie na większą swobodę, rozmowy i ja też inaczej trochę podchodzę do nich na tych zajęciach, oni się otwierają, są bardziej chłonni też innych aspektów. (Wrocław)

Takie podejście może być bardziej efektywne w przekazywaniu wartości patriotycznych i historycznych.

Metoda projektowa

W Bydgoszczy wprowadzono innowacyjne metody świętowania 11 listopada, które angażują zarówno uczniów, jak i nauczycieli w bardziej kreatywny sposób. Jeden z uczestników opisał, jak od lat szkoła organizuje pokaz mody z lat 20.–30., w którym nauczyciele biorą czynny udział, co dodaje wydarzeniu autentyczności i zaangażowania.

[...] pokaz mody. Przez lata dwudzieste, trzydzieste, gdzie włączają się nauczyciele. Ja mam taką sukienkę lat dwudziestych, już szósty rok ją ubieram. (Bydgoszcz).

Dodatkowo szkoła organizuje wystawy prezentujące przedmioty z różnych dekad, od lat 20. po lata 80., 90., co pozwala uczniom lepiej zrozumieć i poczuć atmosferę tamtych czasów.

[...] są gramofony przeniesione, wystawy takie faktyczne, czy to nawet z lat osiemdziesiątych, dziewięćdziesiątych, czyli ta niepodległość nie tylko te lata dwudzieste, ale właśnie w tym taki cały swój dzień obchodzimy. (Bydgoszcz)

Uczniowie również angażują się w aktywności manualne, takie jak wspólne robienie kotylionów, które następnie rozdają na zewnątrz szkoły, co buduje poczucie wspólnoty i patriotyzmu.

[...] wspólne robienie kotylionów. I też faktycznie na lekcji czy na historii gdzieś tam rozdajemy, młodzież wychodzi przed Eclercka i rozdaje. I to jest właśnie takie działanie. (Bydgoszcz)

Ogólnie rzecz biorąc, z analizy wypowiedzi uczestników badań fokusowych wynika, że tradycyjne formy obchodzenia świąt narodowych, takie jak akademie, tracą na atrakcyjności wśród uczniów. Alternatywne, bardziej interaktywne formy, takie jak projekty, happeningi czy zajęcia dodatkowe, mają większy potencjał angażowania młodzieży. Kluczowym elementem jest kreatywność i interaktywność, które pozwalają uczniom na aktywne uczestnictwo i lepsze zrozumienie znaczenia świąt narodowych. Dodatkowo różnorodność form obchodów oraz ich adaptacja do potrzeb i zainteresowań uczniów mogą przyczynić się do bardziej efektywnego kształtowania tożsamości narodowej i patriotyzmu.

3. Opinie nauczycieli na temat podstawach programowych a tożsamość narodowa

Podstawy programowe są niczym kompas dla polskiego systemu edukacji. Wyznaczają kierunek i tempo nauki dla uczniów na każdym etapie kształcenia, od najmłodszych lat aż po szkołę średnią. To właśnie one określają, czego uczniowie powinni się nauczyć, jakie umiejętności zdobyć i jakich kompetencji nabyć, aby być dobrze przygotowanymi do dorosłego życia. Polskie podstawy programowe są fundamentem systemu edukacji w Polsce, mają na celu zapewnienie jednolitego i wysokiej jakości kształcenie we wszystkich szkołach. Składają się one z wytycznych i standardów dotyczących treści nauczania oraz umiejętności, które uczniowie powinni nabyć na różnych etapach swojej edukacji – od przedszkola, przez szkołę podstawową, aż po szkoły ponadpodstawowe.

Podstawy programowe są opracowywane i regularnie aktualizowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w oparciu o najnowsze osiągnięcia nauki, zmieniające się potrzeby rynku pracy oraz priorytety polityki edukacyjnej. Każda podstawa programowa składa się z kilku kluczowych elementów.

- ▶ Cele kształcenia, które określają, jakie umiejętności, wiedza i kompetencje mają zostać rozwinięte u uczniów. Cele te są zdefiniowane zarówno dla poszczególnych przedmiotów, jak i dla całej podstawy (ogólne), wspierają rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny uczniów.
- ▶ Treści nauczania, które zawierają szczegółowy wykaz tematów i zagadnień, które mają być omawiane na lekcjach. Treści te są dostosowane do wieku uczniów i ich możliwości poznawczych, co pozwala na stopniowe i systematyczne zdobywanie wiedzy.
- ▶ Osiągnięcia uczniów, w których podstawy programowe precyzują, jakie konkretne umiejętności i wiedza powinny zostać opanowane przez uczniów na poszczególnych etapach edukacyjnych. Służy to jako podstawa do oceny

postępów uczniów i pomaga nauczycielom w monitorowaniu skuteczności nauczania.

- ▶ Warunki i sposób realizacji, które określają, w jaki sposób powinno być realizowane nauczanie, w tym organizację pracy szkoły, zasoby dydaktyczne, metody nauczania oraz wymagania wobec nauczycieli.

Podstawy programowe mają na celu nie tylko przekazanie wiedzy, ale również rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia, kreatywności, umiejętności rozwiązywania problemów i pracy zespołowej. Wprowadzają także elementy edukacji obywatelskiej, kulturalnej i prozdrowotnej, które mają przygotować uczniów do aktywnego i świadomego udziału w życiu społecznym. Ważnym aspektem podstaw programowych jest ich rola w zapewnieniu równości edukacyjnej. Dzięki jasno określonym standardom wszystkie dzieci, niezależnie od regionu czy sytuacji materialnej, mają dostęp do tego samego poziomu edukacji. Podstawy programowe są także narzędziem do realizacji polityki edukacyjnej państwa, w tym dążenia do podnoszenia jakości nauczania i dopasowania systemu edukacji do dynamicznie zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych. W praktyce wdrażanie podstaw programowych wymaga współpracy wielu podmiotów: ministerstwa, kuratoriów, dyrektorów szkół, nauczycieli oraz rodziców. Każda zmiana w podstawach programowych wiąże się z koniecznością aktualizacji materiałów dydaktycznych, szkoleń dla nauczycieli oraz często rewizji podejścia do nauczania. Mimo wyzwań, jakie niesie ze sobą implementacja nowych podstaw programowych, ich rola w kształtowaniu nowoczesnego i efektywnego systemu edukacji jest nieoceniona (Robert Zieliński, 2023).

W ostatnich latach wprowadzono znaczące zmiany w podstawach programowych w Polsce, mające na celu dostosowanie systemu edukacji do współczesnych wyzwań i wymogów rynku pracy. Kluczowe zmiany obejmują: skrócenie podstawy programowej kształcenia ogólnego o około 20% od roku szkolnego 2024/2025, co ma na celu zmniejszenie obciążenia uczniów i nauczycieli oraz umożliwienie głębszego zrozumienia najważniejszych zagadnień; wprowadzenie

nowych przedmiotów, takich jak edukacja obywatelska, która zastępuje historię i teraźniejszość, oraz edukacja zdrowotna, która zastępuje wychowanie do życia w rodzinie – te zmiany z kolei mają na celu bardziej kompleksowe przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie.

Podstawy programowe coraz większą wagę przywiązują do rozwoju umiejętności kluczowych, takich jak myślenie krytyczne, kreatywność, rozwiązywanie problemów, współpraca i komunikacja. Wzrasta również rola edukacji cyfrowej, w ramach której uczniowie mają zdobywać umiejętności korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych, niezbędnych w dzisiejszym świecie (Magdalena Kreczko, 2014).

Skutki tych zmian są wielorakie. Nauczyciele muszą dostosować swoje metody pracy do nowych wymagań, kładąc większy nacisk na aktywne metody nauczania, pracę w grupach i projekty. Wydawcy muszą przygotować nowe podręczniki i materiały dydaktyczne zgodne z nowymi podstawami programowymi. Egzaminy ósmoklasisty i matura są dostosowywane do nowej podstawy programowej, co wymaga także modyfikacji formy i treści tych egzaminów. Wdrażanie kompleksowej reformy podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego jest zaplanowane na dłuższy okres, począwszy od 2026 roku³.

Wprowadzone zmiany mają na celu przygotowanie uczniów do wymagań współczesnego rynku pracy, który coraz częściej poszukuje osób z umiejętnościami miękkimi i cyfrowymi. Skrócenie podstawy programowej ma ułatwić uczniom naukę poprzez zmniejszenie ich obciążenia, a jednocześnie rozwijać kompetencje kluczowe, które są niezbędne do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym.

W ramach badań techniką FGI wśród nauczycieli dotyczących kształtowania postaw patriotycznych wśród młodzieży szkolnej postanowiono zbadać, jakie wartości patriotyczne są szczególnie istotne w procesie edukacyjnym oraz jakie korzyści uczniowie mogą dostrzegać w ich pielęgnowaniu. Badanie ma na celu zrozumienie,

³ <https://www.gov.pl/web/edukacja> (dostęp 27.07.2024).

jak młode pokolenie postrzega patriotyzm oraz jakie elementy tego pojęcia są dla nich najważniejsze i najbardziej inspirujące. W kontekście zmieniających się realiów społeczno-politycznych istotne jest także omówienie przyszłości rozwoju kształtowania tych postaw oraz wyzwań, jakie mogą się pojawić. Poniższe pytania mają na celu zgłębienie tych zagadnień i otwarcie dyskusji na temat roli patriotyzmu we współczesnej edukacji oraz jego znaczenia w życiu codziennym młodych ludzi.

- ▶ Jakie są najważniejsze wartości patriotyczne, które powinny być kultywowane w procesie nauczania?
- ▶ Czy uczniowie zauważają korzyści z kultywowania postaw patriotycznych i jeśli tak, to jakie?
- ▶ Jakie są perspektywy rozwoju kształtowania postaw patriotycznych w przyszłości?

W badaniach empirycznych techniką FGI zostały poruszone kwestie dotyczące samych podstaw programowych z ukierunkowaniem na kwestie narodowo-patriotyczne. Na wstępie należy podkreślić, że nauczyciele chętnie podejmowali dyskusję dotyczącą tego zagadnienia. Pytanie o to, w jakim stopniu obecne podstawy programowe sprzyjają kształtowaniu postaw patriotycznych wśród uczniów, jest niezwykle istotne w kontekście tożsamości narodowej i obywatelskiej młodego pokolenia. W niniejszym podrozdziale podjęto próbę odpowiedzi na to pytanie, przy jednoczesnej analizie zarówno obecnych regulacji dotyczących kształtowania postaw patriotycznych, jak i praktyki dydaktycznej. Badanie skupia się na identyfikacji kluczowych elementów narodotwórczych zawartych w podstawach programowych oraz ocenie ich wystarczalności. Analiza obejmuje również rolę kompetencji społecznych i obywatelskich w budowaniu poczucia narodowej przynależności. Ponadto podjęto próbę określenia celów dydaktycznych stojących za wprowadzeniem czynników narodotwórczych do programu nauczania oraz oceny ich skuteczności.

3.1 Podstawy programowe a oczekiwania dotyczące tożsamości narodowej

W pierwszej kolejności zwrócono uwagę na obecny stan i oczekiwania nauczycieli wobec programu nauczania na podstawie dostarczonej dyskusji. Nauczyciele mają różnorodne zdanie na temat obecnego stanu i różnorodne oczekiwania wobec treści programu nauczania. Analizy pozyskanych od nauczycieli informacji wskazują pragnienia, aby program nauczania łączył tematykę tożsamości narodowej i patriotyzmu z nowoczesnymi praktykami edukacyjnymi. Chcą większej elastyczności, lepszego wsparcia, zasobów oraz bardziej interaktywnych, praktycznych podejść angażujących uczniów. Wsparcie finansowe i logistyczne dla działań pozaszkolnych oraz szkolenia nauczycieli są również kluczowe do skutecznego spełnienia tych celów.

W dyskusji na temat treści programu nauczania i jego istotności nauczyciele podkreślają znaczenie powtarzania tematów dotyczących mniejszości narodowych. Program nauczania obejmuje tematy dotyczące mniejszości narodowych w Polsce w klasie siódmej i na przykład jeden z nauczycieli geografii zauważył, że uczniowie są bardziej zaangażowani, gdy tematy dotyczące mniejszości narodowych są omawiane na różnych etapach edukacji, co pozwala im lepiej zrozumieć zmiany historyczne i ich wpływ na współczesność.

W podstawie programowej z geografii w siódmej klasie pojawia się przy temacie dotyczącym mniejszości narodowych w Polsce. Później drugi raz pojawia się w liceum w trzeciej klasie, gdzie też jest temat o mniejszościach narodowych w Polsce. No i ja poruszam temat właśnie tam także w starszych klasach o tym, jak zmieniała się ta mniejszość narodowa w czasie. No i tutaj jakby te tematy takiej polskości wychodzą.

(Warszawa)

Istnieje przekonanie, że uczniowie mogą nie w pełni pojmować związku między nauką literatury, historii a tożsamością narodową. Obecny program nauczania zdaje się kłaść nacisk na te aspekty, ale pojawia się obawa, czy uczniowie rozpoznają ich znaczenie.

Tak jak na języku polskim, no to jakby sama podstawa programowa gdzieś wymusza na nas, może to być brzydkie słowo, wymusza, tak? Ale tylko myślę, że jakby nie ma wśród młodzieży tej świadomości, że to jest właśnie tożsamość narodowa, że to, że oni przez to, że poznają literaturę, że poznają historię, że poznają jakichś wielkich twórców, to wszystko, co gdzieś tam pozwoli w jakiś sposób utożsamiać się z własnym krajem, nie mają świadomości tego, że to jest właśnie to, że to temu służy, tak? Ale tak naprawdę, no myślę, że od pierwszej klasy do teraz, literatury współczesnej, to tak naprawdę na języku polskim cały czas budujemy tożsamość. Tak naprawdę to tylko się buduje tożsamość. (Bydgoszcz)

Patriotyzm i tożsamość narodowa są również ważnym elementem programu. Nauczyciele starają się subtelnie wprowadzać treści patriotyczne do różnych przedmiotów, jednak skuteczność tego podejścia zależy od metody przekazu. Na przykład nauczyciel historii wspominał, że mimo, że stara się wprowadzać elementy patriotyzmu na swoich lekcjach, uczniowie wydają się bardziej zainteresowani, gdy korzysta z narracji opartych na opowieściach rodzinnych i lokalnych bohaterach.

Obserwuję, że choć staram się przekazywać uczniom wiedzę o historii Polski w sposób angażujący, to największe zainteresowanie budzą u nich opowieści o lokalnych bohaterach czy przekazywane z pokolenia na pokolenie rodzinne historie. Wydaje się, że takie przykłady bardziej docierają do ich wyobraźni i pozwalają im lepiej utożsamić się z przeszłością. (Białystok)

Niektórzy nauczyciele zgłaszają, że choć uczniowie mogą nie cieszyć się podręcznikami do języka polskiego i historii, są zainteresowani praktycznymi doświadczeniami, takimi jak wizyty w miejscach historycznych. Sugeruje to potrzebę bardziej interaktywnych i angażujących metod nauczania.

Powiem tak. Moje dzieci nie cierpią swoich podręczników do języka polskiego, jak i do historii. Natomiast co roku chcą ze mną jechać na Westerplatte pierwszego września. (Gdańsk)

Rozwój i elastyczność programu nauczania również stanowią ważne zagadnienia. Nowy program jest krytykowany za zbyt szybkie jego opracowanie, które nie

uwzględnia w wystarczającym stopniu potrzeb uczniów i nauczycieli. Program jest postrzegany jako niewystarczająco elastyczny w stosunku do preferowanych przez nauczycieli metod nauczania. Dodatkowo łączenie wielu tematów w jedną lekcję czasem prowadzi do sprzecznych celów, co powoduje zamieszanie zarówno wśród uczniów, jak i rodziców.

Nauczyciel języka polskiego podkreślił, że nowy program został wprowadzony zbyt szybko, co sprawiło, że nauczyciele nie mieli wystarczająco dużo czasu na przygotowanie się i dostosowanie materiałów edukacyjnych do potrzeb uczniów.

Ta podstawa programowa została napisana za szybko, nie uwzględnia wystarczająco czasu, potrzeb uczniów, nie daje możliwości nauczycielom i tego, co by chcieli przekazywać uczniom. Jest całkowicie niedostosowana. (Gdańsk)

Ponadto nauczyciele zauważają, że program jest zbyt sztywny i nie dostosowany do różnorodnych metod nauczania, które preferują w swojej pracy. Brak elastyczności utrudnia im efektywne prowadzenie zajęć i dopasowanie materiałów do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów. Dodatkowym problemem jest fakt, że łączenie wielu tematów w jedną lekcję czasem prowadzi do sprzecznych celów edukacyjnych. Takie podejście powoduje zamieszanie nie tylko wśród uczniów, ale również rodziców, którzy nie zawsze są w stanie zrozumieć i wesprzeć proces nauczania swoich dzieci.

W rezultacie nauczyciele często czują się zdezorientowani i przeciążeni, co negatywnie wpływa na jakość edukacji. Dlatego tak ważne jest, aby program nauczania był bardziej elastyczny i dostosowany do rzeczywistych potrzeb wszystkich uczestników procesu edukacyjnego.

Wsparcie i zasoby to kolejny kluczowy punkt. Nauczyciele odczuwają brak wsparcia w zakresie zasobów i możliwości szkoleniowych w celu podniesienia jakości nauczania. Aby skutecznie podnosić jakość nauczania, nauczyciele potrzebują zarówno odpowiednich zasobów dydaktycznych, jak i regularnych szkoleń. Brak

wsparcia w tych obszarach sprawia, że czują się niedocenieni i mają ograniczone możliwości rozwoju zawodowego.

Zauważyłem, że uczniowie są bardzo zainteresowani nowymi technologiami. Chciałbym móc wykorzystać ten potencjał w mojej pracy, jednak brakuje mi odpowiednich narzędzi i wiedzy. Szkolenia z nowych rozwiązań dydaktycznych pozwoliłyby mi na stworzenie bardziej angażujących lekcji matematyki. (Kraków)

Wyrażają potrzebę lepiej zorganizowanych działań kulturalnych i edukacyjnych. Na przykład ograniczenia finansowe utrudniają organizowanie uczniom wyjścia na wydarzenia kulturalne mimo rządowych programów wsparcia finansowego, takich jak 500+.

Mimo istnienia programów takich jak 500+ wciąż borykamy się z ograniczeniami finansowymi, które utrudniają nam organizowanie wyjść uczniów na wydarzenia kulturalne. Często brakuje środków na pokrycie kosztów transportu, biletów wstępu czy opieki nad uczniami podczas takich wyjazdów. (Białystok)

Opinie na temat konkretnych przedmiotów również odzwierciedlają różnorodność oczekiwań. W przypadku edukacji muzycznej istnieje silne przekonanie, że jest ona zbyt skoncentrowana na teorii i faktach historycznych, zamiast na praktycznym i artystycznym rozwoju uczniów. Nauczyciele chcą mieć więcej swobody w rozwijaniu kreatywności muzycznej uczniów. Z kolei nauczyciele w edukacji wczesnoszkolnej uważają, że obecny program jest wystarczająco elastyczny, pozwala im na włączenie dodatkowych tekstów patriotycznych i projektów bez przeciążania uczniów. Jednakże nauczyciele historii zwracają uwagę na potrzebę większej interdyscyplinarności i łączenia wiedzy historycznej z innymi dziedzinami, np. geografią czy sztuką.

Istnieje silne przekonanie, że edukacja muzyczna jest zbyt skoncentrowana na teorii i faktach historycznych zamiast na praktycznym i artystycznym rozwoju uczniów. Nauczycielka muzyki wyraziła frustrację, że musi skupić się na teorii muzyki,

zamiast poświęcić więcej czasu na praktyczne zajęcia, które rozwijają kreatywność i umiejętności muzyczne uczniów.

Marzy mi się, aby moi uczniowie nie tylko znali teorię muzyki, ale przede wszystkim potrafili ją przełożyć na praktykę. Chcę, żeby każdy z nich mógł znaleźć w muzyce coś dla siebie i rozwijał swoje indywidualne umiejętności. Niestety, obecny program nauczania często ogranicza mi możliwości w tym zakresie. (Rzeszów)

Program nauczania informatyki jest moim zdaniem zbyt teoretyczny. Oczywiście, podstawa teoretyczna jest ważna, ale uczniowie szybciej się uczą, kiedy mają możliwość praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy. Chciałbym, abyśmy więcej czasu poświęcali na projektowanie własnych aplikacji czy stron internetowych. To pozwoliłoby im rozwijać umiejętności programowania, ale także kreatywność i umiejętność rozwiązywania problemów. Ponadto uważam, że program powinien być bardziej aktualny. Technologie informatyczne rozwijają się bardzo szybko, a obecne podręczniki często nie nadążają za tymi zmianami. Potrzebujemy materiałów dydaktycznych, które będą inspirować uczniów do samodzielnego eksperymentowania i poszukiwania nowych rozwiązań. (Gdańsk)

Ogólna ocena programu nauczania jest mieszana. Niektórzy nauczyciele doceniają jego zrównoważony charakter i elastyczność, która pozwala dostosować treści do specyfiki regionu. Jednakże wielu zwraca uwagę na potrzebę większego uwypuklenia praktycznych zastosowań wiedzy. Nauczyciele wyrażają pragnienie, aby program bardziej odpowiadał na wyzwania współczesnego świata, kładąc nacisk na rozwój umiejętności myślenia krytycznego, rozwiązywania problemów i pracy zespołowej. Pojawiają się też głosy wzywające do zmniejszenia ilości materiału do przyswojenia i zastąpienia go bardziej angażującymi projektami. Niektórzy nauczyciele podkreślają również konieczność większego wsparcia ze strony wydawnictw w zakresie tworzenia nowoczesnych materiałów dydaktycznych, które lepiej odpowiadałyby potrzebom zarówno uczniów, jak i nauczycieli. Nauczyciele wyrażają pragnienie, aby program lepiej odzwierciedlał współczesne potrzeby edukacyjne, kładąc nacisk na myślenie krytyczne i praktyczne zastosowania zamiast na naukę pamięciową.

Program nauczania ma swoje dobre strony, ale wymaga też pewnych zmian. Doceniam jego elastyczność, która pozwala nam dostosować treści do potrzeb naszych uczniów. Jednakże, uważam, że brakuje mu praktycznych elementów. Chciałbym, abyśmy więcej uwagi poświęcili projektom, które pozwoliłyby uczniom zastosować zdobytą wiedzę w praktyce.

(Poznań)

Zauważyłem, że uczniowie są bardziej zaangażowani, gdy mogą pracować zespołowo nad projektami. Program powinien dawać więcej możliwości do współpracy i uczenia się od siebie nawzajem. (Gdańsk)

Materiału jest po prostu za dużo. Uczniowie są przeciążeni informacjami i mają trudności z zapamiętaniem wszystkiego. Lepiej byłoby skupić się na najważniejszych zagadnieniach i pogłębiać je, zamiast powierzchownie omawiać wiele tematów. (Warszawa)

Powyższy materiał empiryczny buduje pewien obraz dotyczący współczesnej podstawy programowej. Nauczyciele mają zróżnicowane opinie i oczekiwania wobec obecnych treści edukacyjnych. Ogólnie oczekują równowagi między promowaniem tożsamości narodowej i patriotyzmu a nowoczesnymi praktykami edukacyjnymi, pragnąc większej elastyczności, lepszego wsparcia zasobów i bardziej interaktywnych, praktycznych metod nauczania. Zwracają również uwagę na kluczowe znaczenie powtarzalności tematów dotyczących mniejszości narodowych na różnych etapach edukacji. Wielu nauczycieli zauważyło, że uczniowie mają trudności z rozumieniem związku między nauką literatury, historii a tożsamością narodową. Patriotyzm i tożsamość narodowa są ważnymi elementami programu, ale ich skuteczne przekazywanie wymaga bardziej angażujących metod, takich jak narracje oparte na lokalnych historiach i bohaterach. Praktyczne doświadczenia, jak wizyty w miejscach historycznych, cieszą się większym zainteresowaniem wśród uczniów niż tradycyjne podręczniki. Krytyka dotyczy również zbyt szybkiego wprowadzania nowych programów nauczania, co nie pozwala nauczycielom na odpowiednie przygotowanie się i dostosowanie materiałów do potrzeb uczniów. Programy są postrzegane jako niewystarczająco elastyczne, a łączenie wielu tematów w jedną lekcję prowadzi do zamieszania zarówno wśród uczniów i rodziców. Nauczyciele zgłaszają brak

wsparcia w zakresie zasobów dydaktycznych i szkoleń, co ogranicza ich możliwości rozwijania jakości nauczania. Problemy finansowe utrudniają organizowanie kulturalnych wyjść edukacyjnych, mimo istnienia programów wsparcia finansowego. Opinie na temat konkretnych przedmiotów odzwierciedlają różnorodność oczekiwań. W edukacji muzycznej i informatycznej nauczyciele pragną większej praktyczności i kreatywności, podczas gdy w edukacji wczesnoszkolnej program wydaje się bardziej elastyczny. Nauczyciele historii podkreślają potrzebę większej interdyscyplinarności. Nauczyciele wyrażają mieszane uczucia wobec programu nauczania. Chociaż doceniają jego zrównoważony charakter i elastyczność, to pragną większego uwypuklenia praktycznych zastosowań wiedzy, rozwoju umiejętności myślenia krytycznego i zmniejszenia ilości materiału do przyswojenia. Podkreślają konieczność tworzenia nowoczesnych materiałów dydaktycznych i większego wsparcia ze strony wydawnictw, aby program nauczania lepiej odpowiadał współczesnym potrzebom edukacyjnym.

3.2 Zmiany w podstawach programowych w opinii nauczycieli

Nauczyciele wyrazili swoje opinie na temat zmian w podstawach programowych dotyczących kształtowania tożsamości narodowej. Większość z nich podkreślała wagę integracji elementów historycznych i kulturowych w nauczaniu, co ma na celu budowanie świadomości narodowej uczniów. Zwracali oni uwagę na potrzebę uwzględnienia zarówno lokalnych tradycji, jak i szerszego kontekstu narodowego, aby uczniowie mogli lepiej zrozumieć swoje miejsce w historii. Nauczyciele sugerowali również wprowadzenie nowoczesnych metod nauczania, które zwiększą zaangażowanie uczniów i uczynią lekcje bardziej interaktywnymi. Wskazywali jednak na konieczność wsparcia ze strony systemu edukacyjnego w postaci odpowiednich materiałów dydaktycznych i szkoleń, aby skutecznie wdrożyć proponowane zmiany.

Dostosowanie podstaw programowych do wieku uczniów jest kluczowe dla efektywnego procesu nauczania, jednak często napotykamy problem przeciążenia

materiałem i niewłaściwego dopasowania. Wiele osób podkreśla, że wprowadzenie lektur takich jak *Pan Tadeusz* w młodszych klasach może być zbyt ambitne i nieodpowiednie dla wieku uczniów, co wpływa negatywnie na ich zrozumienie i zaangażowanie. Zbyt skomplikowane teksty mogą prowadzić do frustracji i utraty zainteresowania przedmiotem, co nie sprzyja efektywnemu przyswajaniu wiedzy. W odpowiedzi na ten problem wiele osób sugeruje, że takie lektury powinny być przeniesione do starszych klas, gdzie uczniowie mają lepsze zdolności analityczne i krytyczne myślenie. Konieczne jest zatem przemyślenie i dostosowanie podstaw programowych tak, aby były bardziej adekwatne do poziomu rozwoju intelektualnego uczniów w danym wieku. Przemyślane dostosowanie treści programowych zapewnia, że uczniowie mogą skuteczniej przyswajać wiedzę i rozwijać swoje umiejętności w sposób zgodny z ich aktualnymi możliwościami i potrzebami edukacyjnymi. Należy jednak podkreślić, że zdarzały się pojedyncze głosy, iż podstawa programowa jest adekwatna.

To musi być dobrze przemyślane, dostosowane, u nas wiele osób podkreśla, że Pana Tadeusza to zrozumiało później, nie może być tak, że podstawa programowa jest niedostosowana do wieku, bo osiągniemy wynik, jakiego nie chcemy. (Wrocław)

Za dużo, są niedostosowane do wieku. (Lublin)

Według mnie jest adekwatnie. (Rzeszów)

Kamienie na szaniec, do której uczniowie są bardzo zaangażowani i bardzo chętnie pracują. Natomiast Quo Vadis czy Pan Tadeusz w całości, Quo Vadis szczególnie jest nie do przeskoczenia dla dzieci. (Białystok)

Ocena obecnych treści patriotycznych i narodowych w podstawach programowych wzbudza wiele kontrowersji. Obecnie pojawiają się dwa pytania:

[Czy] te obecne podstawy programowe spełniają państwa oczekiwania pod względem kształtowania postaw narodowo patriotycznych uczniów? (Kraków)

[...] czy wystarczająca jest liczba elementów narodotwórczych w podstawach programowych?
(Lublin)

Wielu młodych ludzi wkracza w dorosłe życie nie posiadając podstawowych umiejętności niezbędnych do samodzielnego funkcjonowania. Warto uzupełnić tę lukę poprzez wprowadzenie do szkół zajęć praktycznych, które pozwolą uczniom nauczyć się np. wypełniania dokumentów, korzystania z usług publicznych czy zarządzania własnymi finansami. (Gdańsk)

W odpowiedzi na te kwestie pojawiają się propozycje zmian w nauczaniu treści patriotycznych. Na przykład jeden z nauczycieli zaproponował, aby wprowadzić do programu nauczania również postacie, które będą bardziej współczesne, bez pomijania jednak tradycyjnych bohaterów narodowych, takich jak Kościuszko.

Młodzi ludzie często szukają bohaterów, z którymi mogą się utożsamić. Warto im prezentować nie tylko postaci historyczne, ale także współczesnych ludzi, którzy osiągnęli sukces dzięki swojej ciężkiej pracy i wierności swoim przekonaniom. (Poznań)

Analizy FGI wskazują na potrzebę oceny aktualnych podstaw programowych pod kątem ich efektywności w kształtowaniu postaw patriotycznych uczniów. Istnieje wątpliwość, czy obecne treści są odpowiednio dopasowane do celu, jakim jest rozwijanie postaw narodowo-patriotycznych, zwłaszcza w kontekście ich ilości i znaczenia. Zauważono również, że istnieje konieczność oceny, czy podstawy programowe spełniają oczekiwania dotyczące elementów narodotwórczych. Ostatecznie wymagana jest rewizja, aby zapewnić, że program edukacyjny skutecznie realizuje zamierzony cel wychowawczy.

Państwo mówiliście, że Zemstę trzeba usunąć, ale czy te obecne podstawy programowe spełniają państwa oczekiwania pod względem kształtowania postaw narodowo patriotycznych uczniów? Czy wystarczająca jest liczba elementów narodotwórczych w podstawach programowych? (Gdańsk)

Nauczyciele także sugerują nauki praktycznych umiejętności, takich jak oddawanie głosu czy wypełnianie zeznań podatkowych, jest ważnym krokiem w kierunku lepszego przygotowania uczniów do dorosłego życia. Włączenie takich zagadnień do podstaw programowych może przyczynić się do zwiększenia ich kompetencji życiowych i odpowiedzialności społecznej. Pragmatyczne podejście do edukacji, które łączy wiedzę teoretyczną z umiejętnościami praktycznymi, może lepiej odpowiadać na realne potrzeby uczniów. Takie zmiany mogłyby uczynić edukację bardziej użyteczną i dostosowaną do rzeczywistych wyzwań, przed którymi młodzi ludzie staną w przyszłości.

Nie chcę nazwać, to taki pragmatyzm, ale żeby coś też praktycznego po prostu nauczyci to takie właśnie drobne rzeczy jak na przykład jak oddać głos ważny albo na przykład jak wypełnić zeznanie podatkowe, bo niedługo będą wkraczali w dorosłe życie (Białystok).

Sugestie zmian dotyczące treści patriotycznych w podstawach programowych koncentrują się na rozszerzeniu przedstawianych wzorców patriotyzmu. Zamiast skupiać się wyłącznie na postaciach historycznych, takich jak Tadeusz Kościuszko, zasugerowano wprowadzenie bardziej współczesnych i różnorodnych przykładów, które mogą lepiej rezonować z młodszym pokoleniem uczniów. Przykładem może być laureat Nagrody Nobla, którego nazwisko, choć nieprzypomniane, symbolizuje silne poczucie narodowej tożsamości i dumy z polskiego pochodzenia, mimo życia w obcym kraju. Takie zmiany mają na celu pokazanie, że patriotyzm może przybierać różne formy i niekoniecznie musi być związany z ofiarą i śmiercią, ale także z pozytywnymi osiągnięciami i współczesnymi postaciami, które mogą być bliższe uczniom.

Ja jeszcze raz wrócę do tych postaci. Chciałabym pokazać, że patriotyzm to nie tylko ofiara, śmierć, ale również, nie pamiętam nazwiska, to był laureat nagrody Nobla, ale w Anglii i on, Polak, do końca życia obruszał się, nie pozwalał pisać swojego imienia, Józef miał na imię, pamiętam, nie pozwalał, żeby pisać po angielsku, tylko po polsku. Są takie postacie, które będą wzorem do naśladowania i te postacie będą bardziej współczesne, inne nie. Nie mówię, że nie mają się uczyć o Kościuszcze czy o jakiś innych postaciach historycznych, ale czasem odnoszę wrażenie, że mają trochę dosyć, chcieli, żeby to był ktoś im bliższy. (Gdańsk)

Balans między historią Polski a historią powszechną jest kluczowy dla zapewnienia uczniom pełnego obrazu przeszłości i kontekstu globalnego. Z jednej strony, znajomość historii Polski jest niezbędna do zrozumienia własnych korzeni, tradycji oraz wpływu wydarzeń krajowych na tożsamość narodową. Z drugiej strony, znajomość historii powszechnej pozwala uczniom umiejscowić te wydarzenia w szerszym kontekście globalnym, co sprzyja lepszemu zrozumieniu wzajemnych powiązań i wpływów między narodami. Utrzymanie równowagi między tymi dwoma obszarami może pomóc w rozwijaniu kompetencji globalnych i lokalnych, a także umożliwić bardziej złożoną analizę historycznych procesów. Warto, aby program nauczania uwzględniał oba aspekty w sposób proporcjonalny, unikając zarówno nadmiernego skoncentrowania się na jednym z nich, jak i powierzchownego traktowania obu. Tylko wtedy uczniowie będą mogli w pełni zrozumieć nie tylko swoją własną historię, ale także jej miejsce w szerszym kontekście dziejowym.

Prawie jest pięćdziesiąt na pięćdziesiąt, historia Polski i historia powszechna. Tak nie powinno być. My powinniśmy przede wszystkim historię Polski promować, a z historii powszechnej pewne istotne procesy. I później się dzieje tak, że z historii najnowszej nigdy nie skończymy, o wojnie w Wietnamie nie mają pojęcia. Ja ostatnio, no bo tutaj pani tak trochę z uśmiechem mówił o HiT, historia i teraźniejszość, dla mnie świetny przedmiot, ale za słaba młodzież. Bo to jest przedmiot, gdzie można było dyskutować, i na bazie wiedzy historycznej, no dokonywać wymiany różnych poglądów, się spierać nawet, mówić, czy ta wojna była dobra, druga wojna. Ale oni w pierwszej klasie nie mają wiedzy do tego przedmiotu. Już pomijam, no upolitycznienie wszystkiego, krytyka podręcznika tego czy tamtego, to jest w ogóle też nieporozumienie.
(Bydgoszcz)

Promowanie historii Polski jest ważne dla kształtowania tożsamości narodowej uczniów, jednak równowaga z historią powszechną jest również kluczowa. Zrozumienie globalnych procesów historycznych pozwala uczniom lepiej zrozumieć kontekst wydarzeń krajowych i rozwijać umiejętność krytycznego myślenia.

Zmiany w podstawach programowych powinny uwzględniać różnorodność stylów uczenia się uczniów, aby skuteczniej wspierać ich percepcję i zapamiętywanie

informacji. Materiały edukacyjne muszą być dostosowane do poziomu rozwoju poznawczego uczniów, aby uniknąć problemów z koncentracją i zrozumieniem treści. Programy nauczania powinny promować aktywne uczenie się, takie jak projekty i dyskusje, które angażują uczniów i ułatwiają zapamiętywanie. Zmiany te powinny również wprowadzać interaktywne metody nauczania, aby zwiększyć motywację uczniów i zainteresowanie przedmiotami. Ostatecznie skuteczne podstawy programowe muszą bazować na aktualnych badaniach naukowych dotyczących procesów poznawczych i pamięciowych, aby współtworzyć efektywne środowisko edukacyjne.

Tym bardziej, że percepcja uczniów jest coraz słabsza, oni są w ogóle słabsi, no może wydolni są na nie te płaszczyzny, tak? No i odciążyć, odchudzić te programy, ale zostawić to, co najistotniejsze dla, no w przypadku historii, dla kształtowania tej tożsamości narodowej.
(Bydgoszcz)

Współczesne wyzwania edukacyjne wymagają adaptacji programów nauczania do zmieniającej się percepcji i zdolności uczniów. Skupienie się na kluczowych aspektach edukacji historycznej, które są najbardziej istotne dla kształtowania tożsamości narodowej, może pomóc uczniom lepiej przyswajać i zapamiętywać wiedzę.

Zmiany w podstawach programowych powinny uwzględniać zaktualizowane podejście do znaczenia postaci historycznych, aby lepiej odzwierciedlić ich wpływ na współczesny świat. Wprowadzenie większej różnorodności w postaciach historycznych może pomóc uczniom zrozumieć różne perspektywy i konteksty historyczne. Istotne jest, aby uwzględniać zarówno postacie znane, jak i mniej popularne, ale które miały istotny wpływ na rozwój społeczeństw i kultur. Programy nauczania powinny stawiać na prezentowanie postaci historycznych jako osób o złożonych osobowościach, a nie jedynie jako bohaterów czy antybohaterów. Włączenie historii codziennego życia i mniej znanych, lokalnych postaci może uczynić naukę bardziej przystępną i osobistą dla uczniów.

Ponadto zmiany powinny uwzględniać aktualne badania i interpretacje, aby unikać przestarzałych lub jednostronnych przedstawień postaci historycznych. Uczenie się o różnorodnych osobowościach może rozwijać umiejętności krytycznego myślenia i empatii, pokazując uczniom, jak decyzje i działania ludzi wpłynęły na bieg historii. Ważne jest, aby podstawy programowe umożliwiały uczniom rozumienie kontekstu politycznego, społecznego i ekonomicznego, w jakim działały te postacie historyczne. Zmiany te powinny także promować metody aktywne, takie jak badania projektowe czy dyskusje, które angażują uczniów w analizę roli człowieka w historii. Ostatecznie modernizacja podstaw programowych w zakresie nauczania o postaciach historycznych powinna wspierać bardziej zrównoważone i wszechstronne podejście do edukacji historycznej.

Należy dokonać zmian w podstawach programowych, które dotyczą nauczania o postaciach historycznych. Obecnie przedstawiany obraz historycznych postaci jest często uproszczony i jednostronny, co nie sprzyja głębszemu zrozumieniu przeszłości. (Katowice)

Nauczyciele wyrazili swoje opinie na temat proponowanych zmian w podstawach programowych, zwracając uwagę na kluczowe kwestie związane z kształceniem uczniów. Zaznaczyli, że integracja elementów historycznych i kulturowych jest niezbędna do budowania świadomości narodowej uczniów i zrozumienia ich miejsca w historii. Podkreślili, że ważne jest uwzględnienie lokalnych tradycji oraz szerszego kontekstu narodowego, aby uczniowie mogli lepiej zrozumieć własną tożsamość oraz globalne powiązania. Nauczyciele wskazali również na potrzebę dostosowania treści programowych do wieku uczniów, zauważając problem przeciążenia materiałem i niewłaściwego dopasowania lektur, co może prowadzić do frustracji i obniżenia zaangażowania uczniów. Zwrócili uwagę na konieczność rewizji podstaw programowych w zakresie treści patriotycznych, sugerując wprowadzenie bardziej współczesnych i zróżnicowanych postaci historycznych oraz praktycznych umiejętności życiowych, takich jak głosowanie czy wypełnianie zeznań podatkowych, aby lepiej przygotować uczniów do dorosłego życia.

W dyskusji pojawiły się również sugestie dotyczące korelacji treści z różnych przedmiotów, co mogłoby ułatwić proces nauczania i zwiększyć motywację uczniów. Balans między historią Polski a historią powszechną był także poruszany jako ważny aspekt, który może pomóc uczniom lepiej zrozumieć własne korzenie oraz globalny kontekst wydarzeń. Mówiąc o zmianach w podstawach programowych, nauczyciele podkreślili znaczenie uwzględnienia aktualnych badań naukowych oraz promowania aktywnych metod nauczania, takich jak projekty i dyskusje, które angażują uczniów w analizę i zrozumienie roli postaci historycznych. Ostatecznie zmiany w podstawach programowych powinny prowadzić do bardziej zrównoważonego i wszechstronnego podejścia do edukacji historycznej i uwzględniać różnorodność perspektyw i umiejętności, aby skutecznie wspierać rozwój uczniów i ich przygotowanie do przyszłych wyzwań.

3.3 Lepsze kształtowanie tożsamości narodowej w opinii nauczycieli

Na podstawie analizy przedstawionych wypowiedzi nauczycieli można wyodrębnić kilka kluczowych obszarów, które wymagają szczególnej uwagi w procesie kształtowania tożsamości narodowej uczniów. Poniżej przedstawiono propozycje działań, które mogą być wdrożone w praktyce szkolnej, oparte na wskazaniach nauczycieli i uzupełnione o elementy wynikające z badań nad edukacją patriotyczną.

Praktyczne działania i projekty szkolne odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów. Wycieczki edukacyjne, takie jak wyjazdy do miejsc historycznych i kulturowych, np. do Torunia, Krakowa czy Warszawy, są tego doskonałym przykładem. Podczas tych wycieczek uczniowie mogą np. skupić się na postaci Mikołaja Kopernika, robiąc zdjęcia miejsc związanych z jego działalnością.

Warsztaty i zajęcia terenowe, jak koncerty organowe w Oliwie czy wyjścia do miejscowej katedry, pomagają uczniom lepiej zrozumieć i docenić lokalne dziedzictwo. Projekty artystyczne, w tym tworzenie sekcji fotograficznych,

filmowych czy montażu muzycznego, również są istotne. Przykłady takich projektów to te związane z tekstami Stachury czy Grechuty, które angażują uczniów w kreatywne działania i promują ich zaangażowanie w kulturę narodową.

U mnie na przykład powstała sekcja fotograficzna, która polega na tym, że oprócz zarażania pasją fotografowania, wyjeżdżamy na wycieczki. Przykładowo, w Toruniu skupiliśmy się wokół postaci Kopernika, ponieważ tam jest dużo miejsc nim związanych i robiliśmy wspólnie zdjęcia, ponieważ młodzież ma smart fony i inny sprzęt, to się działo.

(Gdańsk)

Kolega robił na przykład taki Stachury, wybrał wszystkie teksty dotyczące polskiego krajobrazu, wędrówek, taki montaż muzyczny zrobił, Grechuty, no po prostu i to wykonywali uczniowie, więc tylko to się przygotowuje nie z tygodnia na tydzień tylko to trzeba czasu.

(Gdańsk)

Krytyczna analiza historyczna jest nieodłącznym elementem edukacji, polegającym na prowadzeniu dyskusji na temat ważnych wydarzeń historycznych, takich jak powstanie listopadowe. Nauczyciele kładą nacisk na rozwijanie u uczniów umiejętności krytycznego myślenia i refleksji nad przeszłością. W trakcie zajęć uczniowie są zachęceni do zastanowienia się nad decyzjami podejmowanymi w kluczowych momentach historycznych oraz do analizy ich konsekwencji. Dzięki temu młodzież może lepiej zrozumieć złożoność wydarzeń historycznych i dostrzec różne perspektywy. Takie podejście pomaga również w rozwijaniu umiejętności argumentowania i dyskusowania, co jest kluczowe w procesie edukacyjnym. Krytyczna analiza historyczna umożliwia uczniom głębsze zaangażowanie się w naukę historii i lepsze zrozumienie jej znaczenia dla współczesności.

Od pięciu do siedmiu lat uczymy w Polsce znanej piosenki, która w pewien sposób odzwierciedla tożsamość narodową. Jednak wydaje się, że proces ten jest stopniowo eliminowany, co prowadzi do kształtowania bardziej liberalnych postaw u dzieci, które nie identyfikują się mocno ze swoim państwem. Takie zjawisko obserwujemy nie tylko w Polsce, ale także w kilku innych krajach, które od pięćdziesięciu lat realizują podobną politykę edukacyjną. Wyniki tych działań są zaskakujące, gdyż zakazane symbole, takie jak flaga czy narodowe

piosenki, pojawiają się w miejscach, gdzie wcześniej były one wykluczane. Te niespodziewane przejawy kulturowe skłaniają do refleksji nad skutecznością i konsekwencjami takich edukacyjnych zmian. Analizując te zjawiska, możemy lepiej zrozumieć, jak polityka edukacyjna wpływa na tożsamość narodową i postawy młodzieży.

(Białystok)

Ważnym aspektem edukacji jest łączenie treści z różnych przedmiotów, takich jak historia, geografia, biologia i inne, poprzez wycieczki i projekty, które ukazują wzajemne przenikanie się tych dziedzin (korelacja międzyprzedmiotowa).

Przykładem może być wyjazd do parlamentu, który integruje elementy historii oraz wiedzy o społeczeństwie, umożliwiając uczniom zrozumienie, jak te obszary wiedzy się uzupełniają i współdziałają.

Organizuję wyjazdy do Warszawy, w tym wizyty w parlamencie, dla uczniów ósmej klasy szkoły podstawowej. Wielu z nich było tam po raz pierwszy, ponieważ nigdy wcześniej nie mieli okazji odwiedzić stolicy. Tu możemy mówić, że doświadczają zarówno historii, geografii, edukacji obywatelskiej, a nawet przedsiębiorczości. (Wrocław)

Zachęcanie uczniów do tworzenia projektów, które wymagają zastosowania wiedzy z różnych dziedzin, stanowi istotny element integracji przedmiotów. Przykładem takiego projektu może być gra terenowa o tematyce patriotycznej, która angażuje uczniów w badanie historii, geografii i współczesnych realiów społecznych, jednocześnie rozwijając ich umiejętności krytycznego myślenia i współpracy (Agnieszka Długosz, 2019). Wspólne przedsięwzięcia edukacyjne nie tylko poszerzają horyzonty uczniów, ale również pokazują, jak różnorodne aspekty wiedzy mogą być ze sobą powiązane. Dzięki takim inicjatywom uczniowie mogą lepiej zrozumieć otaczający ich świat, a także docenić złożoność i różnorodność dziedzin nauki. Integracja różnych przedmiotów poprzez praktyczne działania i projekty przyczynia się do bardziej kompleksowego i angażującego procesu edukacyjnego, wspierając jednocześnie rozwój umiejętności niezbędnych w życiu codziennym.

Aktywne metody nauczania mogą znacząco przyczynić się do kształtowania tożsamości narodowej uczniów. Współpraca z lokalnymi społecznościami

i organizacjami, takimi jak Spółdzielnia Socjalna APACZE lub Akademia Przyszłości, umożliwia uczniom angażowanie się w działania charytatywne i społeczne, co nie tylko rozwija ich umiejętności przedsiębiorcze, ale także buduje poczucie przynależności do wspólnoty.

To znaczy, wyjaśnię, do czego zmierzam. Ponieważ uczę przedsiębiorczości, jest mi trochę łatwiej realizować projekty i działania projektowe. Ucząc ich, jak realizować projekt, łatwiej jest mi z nimi pracować, ponieważ mogę wskazać, co mają zrobić, jak poprawić błędy i dyskutować na ten temat. Na przykład, na naszym osiedlu willowym mamy spółdzielnię APACZE, którą założyli rodzice osób dorosłych z zespołem Downa. Spółdzielnia zajmuje się produkcją i konfekcjonowaniem różnych towarów. Współpracując z nimi, proponuję młodzieży, aby poświęcili godzinę lub dwie tygodniowo na pomoc. Cały rok pracują, pomagają i współpracują, co daje im nie tylko praktyczne doświadczenie, ale także uczy odpowiedzialności i współpracy. (Kraków)

Organizowanie zajęć praktycznych, takich jak symulacje głosowania czy nauka wypełniania zeznań podatkowych, przygotowuje młodych ludzi do dorosłego życia i aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie. Dzięki takim inicjatywom, uczniowie zyskują nie tylko praktyczne umiejętności, ale również lepiej rozumieją mechanizmy funkcjonowania państwa i swoją rolę w jego strukturach.

Dodatkowo poprzez projekty społeczne uczniowie uczą się wartości takich jak współpraca, odpowiedzialność i zaangażowanie obywatelskie. Takie podejście do edukacji sprzyja także rozwijaniu postaw patriotycznych i wzmacnianiu więzi z ojczyzną. W rezultacie, aktywne metody nauczania stanowią ważny element w kształtowaniu świadomych i zaangażowanych obywateli.

Edukacja przez sztukę i kulturę to podejście pedagogiczne, które wykorzystuje różnorodne formy artystyczne i kulturalne, aby wspierać rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny uczniów. Dzięki temu podejściu uczniowie mogą lepiej zrozumieć i docenić bogactwo własnej kultury, a także rozwijać swoją kreatywność i umiejętność krytycznego myślenia (Małgorzata Minchberg, 2018). Edukacja przez sztukę i kulturę to podejście pedagogiczne, które wykorzystuje różnorodne formy

artystyczne i kulturalne, aby wspierać rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny uczniów. Dzięki temu podejściu uczniowie mogą lepiej zrozumieć i docenić bogactwo własnej kultury, a także rozwijać swoją kreatywność i umiejętność krytycznego myślenia. Jednym z kluczowych elementów edukacji przez sztukę jest czytanie i analiza literatury. Wprowadzenie klasycznych lektur, takich jak *Pani Twardowska* Adama Mickiewicza, pozwala uczniom zanurzyć się w świat literacki, który odzwierciedla wartości, tradycje i historię narodu. Poprzez analizę tych tekstów uczniowie uczą się interpretować skomplikowane idee i rozwijają swoje umiejętności językowe.

Zaczęłam od Pani Twardowskiej, ponieważ jest to lektura obowiązkowa w programie, ale przeczytałam także kilka innych krótkich tekstów. Dzieci słuchały uważnie, choć nie wszystko rozumiały. Nie chodzi o to, aby teksty były dla nich tylko zabawą, lecz aby zaszczerpić w nich szacunek i zrozumienie dla literackiego kanonu, który później będzie się rozwijał. Budowanie tożsamości narodowej wymaga znajomości i pielęgnowania kanonu literackiego, ponieważ bez niego wszystko zanika i za pięćdziesiąt lat może nie być już tego narodu.
(Gdańsk)

Ceremonie i uroczystości szkolne są kolejnym ważnym aspektem edukacji przez kulturę. Organizowanie wydarzeń, które upamiętniają ważne postaci i wydarzenia historyczne, takie jak prezentacje o Stańczyku, nie tylko wzbogaca wiedzę uczniów, ale również buduje poczucie wspólnoty i przynależności. Uczniowie aktywnie uczestniczą w przygotowaniach i występach, co pomaga im lepiej zrozumieć znaczenie dziedzictwa narodowego.

*To była jedna z najnudniejszych uroczystości w szkole, czyli Dzień Edukacji. Taki ceremoniał powtarza się chyba we wszystkich szkołach. Zebrałem grupę uczniów i powiedziałem: Słuchajcie, wystąpicie i przeczytacie teksty Frycza Modrzewskiego o szkole z jego książki *O poprawie Rzeczypospolitej*. Wybrałem odpowiednie fragmenty, pokazałem, jak je czytać, dołożyłem do tego muzykę i uczniowie wyszli na scenę. Przeczytali piętnaście fragmentów dotyczących edukacji w XVI wieku i o tym, jak Frycz Modrzewski widział ówczesną edukację, oraz jak te problemy nakładają się na współczesność: mało opłacalny zawód nauczyciela,*

pogarda dla tego zawodu. W sali gimnastycznej było pięćset osób, a gdy zaczęli czytać, zapanała absolutna cisza. (Gdańsk)

Na podstawie wypowiedzi nauczycieli można wyróżnić kluczowe obszary wymagające uwagi w kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów. Praktyczne działania szkolne, jak wycieczki do historycznych miejsc i warsztaty terenowe, mają duże znaczenie. Projekty artystyczne, w tym sekcje fotograficzne i filmowe, angażują uczniów w kulturę narodową. Krytyczna analiza historyczna rozwija umiejętność refleksji nad przeszłością i zrozumienie jej konsekwencji. Istotne jest łączenie treści z różnych przedmiotów poprzez wycieczki i projekty, co pomaga w integracji wiedzy. Współpraca z lokalnymi społecznościami i organizacjami rozwija umiejętności społeczne i przedsiębiorcze uczniów. Organizowanie zajęć praktycznych, jak symulacje głosowania, przygotowuje młodych ludzi do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie. Edukacja przez sztukę i kulturę wspiera rozwój intelektualny i emocjonalny uczniów. Czytanie i analiza literatury buduje szacunek do tradycji literackiej narodu. Ceremonie i uroczystości szkolne upamiętniają ważne postaci i wydarzenia, wzmacniając poczucie wspólnoty. Aktywne metody nauczania sprzyjają rozwijaniu postaw patriotycznych i zaangażowania obywatelskiego.

Wypowiedzi nauczycieli różnych miast Polski, takich jak Lublin i Wrocław, odzwierciedlają rosnące zaniepokojenie społeczne związane z kształtem obecnego systemu edukacji, a zwłaszcza nauczaniem historii. Obserwuje się, że pewne zmiany w programach nauczania, szczególnie w zakresie przedmiotów humanistycznych, takich jak historia, prowadzą do zniechęcenia młodzieży do zgłębiania przeszłości. Pojawiają się również wątpliwości dotyczące proporcji godzin przeznaczonych na poszczególne przedmioty, co według części społeczeństwa może negatywnie wpływać na rozwój wszechstronnej wiedzy u uczniów.

To, co się obecnie dzieje jest niepotrzebne, to powoduje, że młodzież odchodzi od historii. (Lublin)

Mają w pierwszej klasie cztery godziny historii i trzy godziny biologii. To jest coś nie tak.
(Wrocław)

Obawy nauczycieli dotyczące współczesnego systemu edukacji wskazują na potrzebę jego dalszej analizy i ewentualnej reformy. Wskazywanie na nadmiar godzin historii w stosunku do innych przedmiotów sugeruje konieczność zrównoważenia programów nauczania, tak aby młodzież mogła rozwijać się wszechstronnie, nie tracąc jednocześnie zainteresowania historią. Warto zastanowić się, jak edukacja może być lepiej dostosowana do współczesnych potrzeb młodych ludzi, by wspierać ich ciekawość, a jednocześnie budować świadomość historyczną w sposób angażujący i atrakcyjny.

Rozważania nad przyszłością edukacji patriotycznej prowadzą do pytania, czy w nadchodzących latach nie będziemy musieli uczyć młodzieży, jak być patriotą także za granicą. Może to oznaczać przygotowywanie młodych ludzi do pełnienia ról w dyplomacji, pracy w organizacjach międzynarodowych lub wspierania interesów kraju poza jego granicami. Taki patriotyzm uwzględniałby działanie na rzecz ojczyzny w kontekście globalnym, promując współpracę międzynarodową i dążenie do rozwiązywania globalnych problemów, jak zmiany klimatyczne, migracje czy konflikty zbrojne.

4. Nauczyciel i uczeń: bariery w dialogu o tożsamości

Dialog między nauczycielem a uczniem na temat tożsamości narodowej jest kluczowym elementem edukacji, ponieważ pozwala na budowanie świadomości historycznej, kulturowej i społecznej. Jednakże ten proces może napotykać na bariery komunikacyjne, takie jak różnice językowe, stereotypy oraz brak wiedzy na temat własnej tożsamości. Skuteczne przekazywanie treści edukacyjnych wymaga empatii, otwartości na różnorodne perspektywy oraz umiejętności dostosowywania przekazu do potrzeb i możliwości uczniów. W ten sposób nauczyciele mogą

stworzyć sprzyjające warunki do pogłębienia refleksji uczniów nad ich własną tożsamością narodową.

Jedną z głównych barier jest różnica w języku i terminologii, używanych przez nauczyciela i ucznia. Nauczyciel może posługiwać się specjalistycznym językiem, który nie jest zrozumiały dla ucznia. Problem ten jest szczególnie widoczny w przedmiotach takich jak historia czy wiedza o społeczeństwie, gdzie używane są terminy naukowe, których uczniowie mogą nie znać (Przemysław Ziółkowski, 2015). Niezrozumienie terminologii może prowadzić do frustracji i wycofania się uczniów z dyskusji, co dodatkowo utrudnia proces nauczania i uczenia się. Aby przezwyciężyć tę barierę, nauczyciele powinni stosować jasny i przystępny język, wyjaśniając trudne pojęcia za pomocą przykładów i analogii z codziennego życia uczniów. Regularne sprawdzanie zrozumienia i dostosowywanie poziomu trudności języka do umiejętności uczniów może znacznie poprawić komunikację i efektywność edukacyjną.

Różnice kulturowe i społeczne między nauczycielem a uczniem również mogą stanowić barierę komunikacyjną. Uczniowie pochodzący z różnych środowisk kulturowych mogą mieć odmienne rozumienie tożsamości narodowej. Nauczyciele muszą być świadomi tych różnic i dostosowywać swoje metody nauczania, aby były inkluzywne i zrozumiałe dla wszystkich uczniów (Geneva Gay, 2018).

Różnice w zdolnościach percepcyjnych uczniów są kolejną istotną przeszkodą. Uczniowie mają różne style uczenia się i zdolności do przetwarzania informacji. Nauczyciele muszą stosować różnorodne metody nauczania, aby efektywnie komunikować się z uczniami o różnych potrzebach edukacyjnych (Teresa Giza, 2020).

Brak motywacji i zaangażowania uczniów jest następnym wyzwaniem. Uczniowie mogą nie być zainteresowani tematyką tożsamości narodowej, co utrudnia prowadzenie dialogu na ten temat. Nauczyciele muszą znaleźć sposoby na zainteresowanie uczniów, na przykład poprzez angażujące metody nauczania i powiązanie treści z codziennym życiem uczniów. Jednym z podejść może być

wykorzystanie projektów, które pozwolą uczniom na samodzielne odkrywanie i badanie tematów związanych z tożsamością narodową. Włączenie nowoczesnych technologii i multimediów może również pomóc w uatrakcyjnieniu lekcji (Zbigniew Chodkowski, 2019). Ponadto warto jest organizować wycieczki edukacyjne oraz zapraszać gości, którzy mogą podzielić się swoimi doświadczeniami i historiami. Działania takie mogą zwiększyć zaangażowanie uczniów i pomóc im lepiej zrozumieć i docenić znaczenie tożsamości narodowej.

Technologia może zarówno wspierać, jak i utrudniać dialog o tożsamości. Brak dostępu do odpowiednich technologii lub problemy techniczne mogą ograniczać możliwości komunikacji (Katarzyna Warzecha, 2018). Nauczyciele muszą być przygotowani do korzystania z technologii w sposób, który wspiera proces edukacyjny i minimalizuje bariery (Roman Kisiel, Marcin Kamiński, Katarzyna Idzikowska, 2016). Korzystanie z interaktywnych platform edukacyjnych może angażować uczniów i ułatwiać zrozumienie skomplikowanych zagadnień związanych z tożsamością. Jednakże, jeśli sprzęt jest przestarzały lub infrastruktura internetowa niewystarczająca, może to prowadzić do frustracji zarówno nauczycieli, jak i uczniów. Dlatego kluczowe jest, aby szkoły inwestowały w nowoczesne technologie i zapewniały odpowiednie wsparcie techniczne.

4.1 Różnice w języku i terminologii

Nauczyciele, szczególnie uczący przedmiotów takich jak historia, wiedza o społeczeństwie czy nauki przyrodnicze, często posługują się specjalistycznym językiem i terminologią, które mogą być trudne do zrozumienia dla uczniów. Terminy takie jak „feudalizm”, „sojusz” czy „równowaga sił” mogą być dla ucznia obco brzmiące i niezrozumiałe. Tego rodzaju język, choć precyzyjny i użyteczny w kontekście akademickim, może prowadzić do sytuacji, w której uczniowie czują się zagubieni i niepewni w odniesieniu do omawianych tematów. Niezrozumienie terminologii może mieć poważne konsekwencje dla procesu nauczania. Uczniowie, którzy nie rozumieją używanych terminów, mogą stracić motywację do

uczestniczenia w lekcji i wycofać się z dyskusji. Taki stan rzeczy prowadzi do sytuacji, w której uczniowie nie angażują się w naukę, co może prowadzić do niższych wyników w nauce oraz trudności w przyswajaniu wiedzy. Dodatkowo frustracja związana z brakiem zrozumienia może obniżać samoocenę uczniów, co jeszcze bardziej pogłębia ich problemy edukacyjne.

Zdaję sobie sprawę, że specjalistyczna terminologia, choć niezbędna w naukach społecznych i przyrodniczych, może być dla uczniów barierą nie do przejścia. Słowa takie jak „feudalizm” czy „równowaga sił” brzmią obco i mogą zniechęcać do nauki. Dlatego też staram się tłumaczyć te pojęcia w sposób prosty i przystępny, korzystając z przykładów z życia codziennego. Chcę, aby każdy uczeń poczuł się pewnie podczas lekcji i aktywnie uczestniczył w dyskusji.

(Białystok)

Oczywiście w tym wypadku należy brać pod uwagę inne wskaźniki prowadzące do tego typu zniekształceń. Podręczniki często muszą kondensować ogromną ilość informacji w ograniczonym formacie. W tym procesie może dochodzić do selekcji i pomijania pewnych faktów lub perspektyw. Taki wybór, choć może być uzasadniony z praktycznego punktu widzenia, może prowadzić do zniekształcenia pełnego obrazu omawianych tematów. Na przykład podręcznik historii może skupiać się na wydarzeniach i postaciach uznawanych za najważniejsze, zaniedbując mniej znane, ale istotne aspekty, co może prowadzić do niepełnego zrozumienia kontekstu historycznego.

Ja może powiem z własnego doświadczenia uczenia historii. Generalnie młodzież jest bardzo krytyczna. Podręcznika do historii to ona nie przeczyta, bo czasami jest to napisane, ja bym powiedział, nudno, a czasami trochę takim akademickim, bo to przygotowują profesorowie, doktorzy i przygotowują to tak, jakby swoich studentów uczyli. (Gdańsk)

Każdy autor podręcznika wnosi swoje własne perspektywy i przekonania. Stronniczość polityczna, społeczna czy kulturowa może wpływać na sposób, w jaki przedstawiane są informacje. W efekcie podręczniki mogą zawierać zniekształcone interpretacje faktów lub pomijać różne punkty widzenia. Na przykład

przedstawianie wydarzeń z perspektywy jednej strony konfliktu, bez uwzględnienia opinii drugiej strony, może prowadzić do jednostronnego obrazu sytuacji.

Podręczniki, które używamy w szkołach, są wynikiem pracy autorów, którzy wnoszą swoje własne perspektywy i przekonania. To oznacza, że mogą one zawierać stronniczość polityczną, społeczną lub kulturową, co wpływa na sposób przedstawiania informacji. Na przykład, opisując wydarzenia historyczne tylko z jednej strony konfliktu, podręcznik może pomijać istotne punkty widzenia, prowadząc do jednostronnego obrazu sytuacji. Dlatego ważne jest, aby uczniowie korzystali z różnych źródeł i rozwijali umiejętność krytycznego myślenia, aby uzyskać pełniejszy obraz omawianych tematów. (Katowice)

Podręczniki, ze względu na proces ich zatwierdzania i publikacji, mogą zawierać przestarzałe informacje. Wiedza naukowa i historyczna ewoluuje, a nowe badania mogą kwestionować wcześniej uznawane fakty lub interpretacje. Jeśli podręcznik nie jest regularnie aktualizowany, może zawierać stare lub zniekształcone dane, które mogą wprowadzać uczniów w błąd. Zniekształcenia w podręcznikach mogą wynikać z różnych czynników, w tym selektywności treści, problemów z aktualnością, wpływów komercyjnych oraz stylu prezentacji. Ważne jest, aby nauczyciele i uczniowie byli świadomi tych potencjalnych problemów i podejmowali kroki w celu ich minimalizacji. Dobrą praktyką jest korzystanie z różnych źródeł informacji, weryfikowanie faktów i angażowanie się w krytyczne myślenie, aby zapewnić, że prezentowane informacje są jak najbardziej rzetelne i dokładne.

4.2 Różnice kulturowe i społeczne

Różnorodność kulturowa i społeczna w klasie może stanowić wyzwanie dla efektywnej komunikacji. Różne pochodzenie uczniów przekłada się na odmienne postrzeganie tożsamości narodowej i innych kwestii społecznych. Dlatego nauczyciele powinni być wrażliwi na te różnice i dostosowywać swoje metody nauczania, aby zapewnić każdemu uczniowi poczucie przynależności i zrozumienia. Aby osiągnąć ten cel, nauczyciele powinni aktywnie poszukiwać informacji na

temat różnych kultur reprezentowanych w klasie oraz tworzyć przestrzeń, w której uczniowie mogą dzielić się swoimi doświadczeniami i perspektywami. Warto też wprowadzać do programu nauczania różnorodne materiały i przykłady, które odzwierciedlają bogactwo kultur świata. Dzięki temu uczniowie będą mogli lepiej zrozumieć siebie nawzajem oraz docenić wartość różnorodności. Na przykład, Geneva Gay wskazuje na znaczenie edukacji wielokulturowej, która promuje zrozumienie i szacunek dla różnorodności kulturowej, co jest kluczowe dla skutecznej komunikacji w klasie (Gay, 2018). Ponadto nauczyciele powinni stosować strategie edukacyjne, które uwzględniają różnorodność kulturową uczniów, aby zminimalizować bariery komunikacyjne i zapewnić wszystkim uczniom równe szanse na sukces (Jerzy Nikitorowicz, 2019).

Najlepiej sprawdza się edukacja w szkołach o zróżnicowaniu kulturowym, gdzie wpływ ma religia/wyznanie lub narodowość/etniczność. Bardzo dobrze zauważalne jest to na pograniczach, a zwłaszcza na pograniczu wschodnim.

W szkołach o zróżnicowaniu kulturowym, gdzie wpływ ma religia lub narodowość widoczne są zakłócenia w komunikacji z uczniem. Zwłaszcza teraz, jak dzieci ukraińskie pojawiły się w polskiej szkole. To też może prowadzić to modyfikacji narodowych. Może, ale nie musi. To samo było kiedyś też, jak wyszła kwestia własności na odzyskanych ziemiach. Przez czterdzieści lat państwo komunistyczne załatwiała te sprawy własności, a później Niemcy po roku 1989 przyjeżdżali i wygrywali w Polsce, bo byli także Polakami. Nieważne, że ktoś mieszkał tam czterdzieści lat, bo te ziemie były nasze od czasów średniowiecznych, a później krótko ktoś nam je zabrał. Ten brak świadomości narodowej powoduje, że sami sobie kupujemy grób, co dobrze widać na pograniczu wschodnim, gdzie różnorodność kulturowa jest szczególnie widoczna. (Białystok)

W Polsce autorytet nauczycieli stopniowo słabnie, co prowadzi do różnych problemów w komunikacji między nauczycielem a uczniem. Polski system edukacyjny, który tradycyjnie cechował się wysokim dystansem władzy, teraz coraz częściej doświadcza sytuacji, w których decyzje nauczycieli są kwestionowane, a uczniowie mniej chętnie respektują zasady. Zmniejszający się autorytet nauczycieli może prowadzić do większych wyzwań związanych z utrzymaniem dyscypliny

w klasie. Nauczyciele coraz częściej napotykają trudności w egzekwowaniu swoich poleceń i zasad, co może wpływać na ogólną atmosferę w szkole i efektywność procesu edukacyjnego. Uczniowie, czując się mniej zobowiązani do przestrzegania tradycyjnych norm i zasad, mogą być bardziej skłonni do wyrażania swojego niezadowolenia lub niezgody, co z jednej strony może sprzyjać bardziej otwartemu dialogowi, ale z drugiej strony może prowadzić do chaosu i braku spójności w nauczaniu.

Taki system może prowadzić do większej interaktywności i swobodnej wymiany myśli, co jest pozytywne z perspektywy rozwoju krytycznego myślenia i kreatywności wśród uczniów. Jednakże brak wyraźnie określonej hierarchii i autorytetu nauczyciela może skutkować brakiem jasności co do oczekiwań i standardów, a to może utrudniać realizację celów edukacyjnych. Nauczyciele mogą czuć się mniej wspierani przez system edukacyjny, co może prowadzić do frustracji i wypalenia zawodowego.

Tradycyjny model nauczyciela jako autorytetu niezmiennie podlega weryfikacji. Współczesny uczeń, wyposażony w łatwy dostęp do informacji, coraz częściej kwestionuje ustalony porządek. To z jednej strony otwiera drogę do bardziej partnerskiej relacji, ale z drugiej strony rodzi nowe wyzwania. Nauczyciel musi dziś nie tylko przekazywać wiedzę, ale także budować zaufanie i motywację. Zmieniająca się dynamika w klasie wymaga od pedagogów nowych umiejętności, takich jak mediacja konfliktów czy zarządzanie różnorodnością. Choć takie zmiany mogą być trudne, niosą ze sobą szansę na stworzenie bardziej efektywnego i przyjaznego środowiska edukacyjnego. (Wrocław)

Słabnący autorytet nauczyciela to zarówno wyzwanie, jak i szansa. Z jednej strony, pozwala na większą otwartość i dialog w klasie, co może stymulować rozwój krytycznego myślenia uczniów. Z drugiej strony, może prowadzić do braku jasnych granic i trudności w utrzymaniu dyscypliny. Aby sprostać tym wyzwaniom, niezbędne jest wypracowanie nowego modelu relacji nauczyciel–uczeń, opartego na wzajemnym szacunku i zaufaniu. System edukacyjny powinien wspierać nauczycieli w tej transformacji, dostarczając im odpowiednich narzędzi i szkoleń. (Poznań)

Zmiany w postrzeganiu autorytetu nauczyciela mają daleko idące konsekwencje dla całego systemu edukacyjnego. Z jednej strony mogą prowadzić do większej indywidualizacji procesu nauczania i lepszego dostosowania do potrzeb uczniów. Z drugiej strony mogą osłabić spójność działań szkoły i utrudnić osiągnięcie wspólnych celów edukacyjnych. Aby uniknąć chaosu, niezbędne jest wypracowanie nowych zasad współżycia w szkole, które będą respektowane zarówno przez nauczycieli, jak i uczniów. Ważne jest również zapewnienie nauczycielom odpowiednich warunków pracy, które pozwolą im skutecznie realizować swoje zadania. W odpowiedzi na te wyzwania, niektóre szkoły w Polsce zaczynają wprowadzać nowe strategie zarządzania klasą i budowania autorytetu nauczycieli. Programy szkoleniowe dla nauczycieli, mające na celu rozwijanie umiejętności komunikacyjnych i negocjacyjnych, mogą pomóc w stworzeniu bardziej efektywnej i harmonijnej atmosfery w klasie. Dodatkowo angażowanie rodziców i społeczności szkolnej w proces edukacyjny może pomóc w budowaniu większego wsparcia dla nauczycieli i wzmocnieniu ich pozycji jako autorytetów w oczach uczniów.

4.3 Wykorzystanie technologii w edukacji

Technologie odgrywają kluczową rolę w transformacji tradycyjnego modelu edukacji, szczególnie w kontekście komunikacji między nauczycielami a uczniami. Wprowadzenie nowoczesnych narzędzi i platform cyfrowych znacząco usprawnia i wzbogaca interakcje edukacyjne, przynosząc korzyści obu stronom. Platformy e-learningowe, takie jak Moodle, Google Classroom czy Microsoft Teams, umożliwiają nauczycielom tworzenie wirtualnych klas, gdzie mogą udostępniać materiały, zadawać prace domowe i przeprowadzać testy. Dzięki nim uczniowie mają łatwy dostęp do materiałów edukacyjnych w dowolnym miejscu i czasie, co zwiększa ich zaangażowanie poprzez korzystanie z multimedialnych zasobów, takich jak filmy, prezentacje i quizy. Dodatkowo nauczyciele mogą dostosowywać materiały do indywidualnych potrzeb uczniów, co jest istotnym elementem personalizacji procesu nauczania (Selwyn, 2016).

Komunikatory i aplikacje do wideokonferencji, takie jak Zoom, Microsoft Teams czy Google Meet, umożliwiają prowadzenie zajęć na żywo, konsultacji oraz spotkań grupowych. Te narzędzia zapewniają bezpośrednią komunikację, umożliwiając uczniom zadawanie pytań i uzyskiwanie natychmiastowych odpowiedzi. Dodatkowo uczniowie mogą wspólnie pracować nad projektami, dzielić się ekranami i współpracować w podgrupach, co wzmacnia ich umiejętności współpracy. Elastyczność tych narzędzi pozwala na prowadzenie zajęć zdalnie, co jest szczególnie przydatne w sytuacjach awaryjnych, takich jak pandemia (Anderson, 2010).

Aplikacje do zarządzania zadaniami i ocenianiem, takie jak Librus Synergia, Działanie czy Vulcan, umożliwiają śledzenie postępów uczniów, ocenianie prac oraz zarządzanie harmonogramem zajęć. Dzięki tym narzędziom uczniowie i rodzice mogą na bieżąco monitorować wyniki i postępy w nauce, co zwiększa transparentność procesu edukacyjnego. Łatwiejsze zarządzanie terminami, zadaniami i ocenami przyczynia się do lepszej organizacji pracy, a nauczyciele mogą udzielać szybkiej i konstruktywnej informacji zwrotnej, co sprzyja rozwojowi uczniów (Bill Lucas, 2022).

Narzędzia wspomagające naukę i rozwój umiejętności, takie jak Khan Academy, Duolingo czy Coursera, oferują różnorodne kursy i zasoby edukacyjne. Uczniowie mogą samodzielnie rozwijać swoje umiejętności w tempie, które im odpowiada, mając dostęp do szerokiego zakresu tematów i poziomów trudności. Interaktywne elementy, takie jak grywalizacja, zachęcają uczniów do regularnego korzystania z tych aplikacji, co wzmacnia ich motywację do nauki.

Social media i komunikacja nieformalna, realizowana poprzez platformy takie jak Facebook, WhatsApp czy Twitter, mogą być wykorzystywane do mniej formalnej komunikacji między nauczycielami a uczniami. Te narzędzia umożliwiają natychmiastowe przesyłanie informacji i zadawanie pytań, promując kulturę współpracy oraz wymiany pomysłów i doświadczeń poza tradycyjnymi zajęciami.

Tworzenie grup wsparcia, gdzie uczniowie mogą pomagać sobie nawzajem, również przyczynia się do wzmocnienia społeczności edukacyjnej (Grażyna Cęcelek, 2021).

Chociaż technologie w edukacji przynoszą wiele korzyści, niosą ze sobą również pewne wyzwania. Nierówności w dostępie do urządzeń i Internetu mogą prowadzić do wykluczenia cyfrowego, a ochrona danych osobowych uczniów i nauczycieli stanowi istotne zagrożenie dla ich bezpieczeństwa i prywatności. Ponadto nadmiar dostępnych informacji wymaga umiejętnego zarządzania i filtrowania treści, aby uniknąć dezorientacji i przeciążenia informacyjnego (Anderson, 2010). Technologie w edukacji znacząco poprawiają komunikację na linii nauczyciel–uczeń, oferując szerokie możliwości interakcji, personalizacji i dostępu do wiedzy. Kluczowe jest jednak zrozumienie i umiejętne zarządzanie wyzwaniami związanymi z ich wdrażaniem, aby maksymalnie wykorzystać ich potencjał.

Technologie w edukacji z pewnością poprawiają dostęp do materiałów i ułatwiają komunikację, ale musimy pamiętać o wyzwaniach związanych z nierównościami w dostępie do urządzeń i Internetu. W przeciwnym razie ryzykujemy pogłębianie istniejących różnic społecznych. Ważne jest także, aby odpowiedzialnie zarządzać danymi osobowymi uczniów i nauczycieli, chroniąc ich prywatność. Zbyt duża ilość informacji dostępnych online może prowadzić do przeciążenia informacyjnego, więc umiejętność filtrowania treści staje się niezbędna. Wykorzystując technologie, musimy balansować korzyści z odpowiedzialnym zarządzaniem wyzwaniami.
(Warszawa)

Pandemia COVID-19 miała ogromny wpływ na system edukacji w Polsce, wprowadzając znaczące zmiany w zakresie komunikacji między nauczycielami a uczniami. Przed pandemią edukacja zdalna była stosunkowo rzadko stosowana, głównie na kursach dla dorosłych, jednak w marcu 2020 roku, w obliczu zamknięcia szkół, wprowadzono nauczanie zdalne na szeroką skalę. Nauczyciele, uczniowie i rodzice musieli szybko adaptować się do nowych warunków, co prowadziło do intensywnego wykorzystywania platform edukacyjnych takich jak Microsoft Teams, Google Classroom i Zoom. W trakcie pandemii komunikacja między nauczycielami a uczniami uległa dużym zmianom. Zamiast tradycyjnych form komunikacji, takich jak osobiste spotkania, telefon czy e-maile, pojawiły się nowe

metody – wideokonferencje czy wiadomości instant. Narzędzia takie jak Zoom czy Google Meet stały się kluczowe dla organizowania lekcji i prowadzenia dyskusji w czasie rzeczywistym. Jednocześnie problemy z dostępem do sprzętu i Internetu oraz różny poziom umiejętności technologicznych uczniów i nauczycieli stały się istotnymi wyzwaniami.

Edukacja zdalna spowodowała również znaczną zmianę w narzędziach i metodach nauczania. Nauczyciele zaczęli intensywnie wykorzystywać narzędzia do współpracy online, takie jak Google Docs, oraz aplikacje do tworzenia quizów i testów online. Nauczanie stało się bardziej zróżnicowane, obejmując zarówno zajęcia synchroniczne (na żywo), jak i asynchroniczne (materiały dostępne w dowolnym czasie). W zakresie oceniania wprowadzono nowe metody, takie jak testy online i zadania domowe przesyłane elektronicznie.

Pandemia przyniosła także wzrost zapotrzebowania na szkolenia z zakresu narzędzi edukacyjnych i technologii. Nauczyciele musieli szybko przyswajać nowe umiejętności, co spowodowało intensyfikację szkoleń i wsparcia technicznego. Wiele szkół stworzyło lub wzmocniło zespoły wsparcia technicznego, aby pomóc w adaptacji do nowych warunków.

Po pandemii edukacja zdalna i hybrydowa stały się bardziej powszechne. Technologie, które sprawdziły się podczas pandemii, zostały na stałe wprowadzone do systemu edukacji. Wzrosło również zainteresowanie rozwijaniem kompetencji cyfrowych zarówno u uczniów, jak i nauczycieli. W kontekście zdrowia psychicznego pandemia uwydatniła potrzebę wsparcia emocjonalnego uczniów i nauczycieli, co stało się ważnym elementem edukacji po COVID-19 (Grzegorz Ptaszek, Grzegorz D. Stunża, Jacek Pyżalski, Maciej Dębski i Magdalena Bigaj, 2020).

Pandemia wymusiła na nas wszystkich szybkie przestawienie się na komunikację zdalną, co było ogromnym wyzwaniem, ale i szansą. Dzięki platformom takim jak Google Classroom i Microsoft Teams nauczyliśmy się efektywnie zarządzać materiałami i zadaniami online. Widzę, że uczniowie lepiej angażują się w lekcje, gdy mogą uczestniczyć w dyskusjach na żywo

i korzystać z narzędzi multimedialnych. Mimo to konieczność codziennego kontaktu przez ekran komputerowy wpłynęła na relacje międzyludzkie i sprawiła, że brakuje mi osobistego kontaktu z uczniami. (Poznań)

Pandemia zmieniła sposób, w jaki komunikuję się z uczniami, przynosząc ze sobą zarówno korzyści, jak i trudności. Wprowadzenie zdalnego nauczania umożliwiło mi korzystanie z nowoczesnych narzędzi i aplikacji, które znacznie wzbogaciły proces nauczania. Jednak zdalna forma komunikacji ujawniła także problemy z brakiem osobistego kontaktu i trudnościami technicznymi, które czasami utrudniały lekcje. Staram się teraz łączyć najlepsze elementy nauczania online z bezpośrednimi spotkaniami, aby zapewnić uczniom kompleksowe wsparcie. (Białystok)

Jednym z negatywnych cech komunikacji ucznia z nauczycielem w kontekście cyfryzacji jest możliwość zniechęcenia ucznia do aktywnego uczestnictwa w zajęciach. Cyfryzacja edukacji, mimo wielu korzyści, może również prowadzić do sytuacji, w której uczniowie stają się mniej zaangażowani i mniej skłonni do bezpośredniej interakcji. Przykładem tego jest nadmierne poleganie na komunikacji e-mailowej czy platformach edukacyjnych, które mogą ograniczać bezpośrednią wymianę myśli i emocji. W takim przypadku uczniowie mogą unikać wyrażania swoich prawdziwych uczuć czy problemów związanych z materiałem edukacyjnym, co prowadzi do powierzchownych interakcji i utrudnia nauczycielowi efektywne wsparcie ucznia. Ponadto cyfrowa komunikacja może sprzyjać mniej uważnemu przetwarzaniu informacji. Kiedy uczniowie kontaktują się z nauczycielami za pośrednictwem e-maila czy komunikatorów, często mogą zredukować szczegóły lub wyrazić się mniej precyzyjnie, co może prowadzić do nieporozumień i trudności w zrozumieniu ich rzeczywistych potrzeb edukacyjnych.

A: Zauważyłem, że młodzi ludzie są mniej skłonni do bezpośrednich interakcji społecznych. Zamiast spotykać się ze znajomymi na żywo, coraz częściej nawiązują relacje online. Rzadko kiedy widzi się takie zorganizowane grupy spotykające się na świeżym powietrzu, jak to było w naszych czasach. To z pewnością ogranicza ich możliwości budowania głębokich relacji międzyludzkich.

B: Masz rację. Tego typu bezpośrednie kontakty, twarzą w twarz, są coraz rzadsze. Co więcej, nasila się problem uzależnienia od Internetu. Wielogodzinne spędzanie czasu w sieci może prowadzić do osłabienia więzi rodzinnych i przyjacielskich, a także do problemów psychicznych, takich jak depresja czy lęk społeczny. Warto zastanowić się, jak zachęcić młodych ludzi do bardziej zrównoważonego korzystania z technologii i większego zaangażowania w życie społeczne. (Katowice)

Wykorzystanie technologii w edukacji przynosi bez wątpienia wiele korzyści, jednak wymaga także zrozumienia i umiejętnego zarządzania związanymi z nimi wyzwaniami. Technologiczne narzędzia, takie jak platformy e-learningowe czy aplikacje do wideokonferencji, znacznie wzbogacają sposób, w jaki nauczyciele i uczniowie się komunikują i współpracują, otwierając nowe możliwości dla personalizacji nauczania i dostępu do wiedzy. Niemniej jednak należy pamiętać o nierównościach w dostępie do technologii oraz o konieczności ochrony danych osobowych, które mogą wpływać na efektywność i bezpieczeństwo procesu edukacyjnego. Pandemia COVID-19 przyspieszyła adaptację technologii, ujawniając jednocześnie wyzwania związane z brakiem bezpośrednich interakcji oraz problemami technicznymi. W przyszłości kluczowe będzie łączenie zalet nauczania zdalnego z tradycyjnymi formami edukacji, aby zapewnić kompleksowe wsparcie uczniom. Warto także inwestować w rozwój kompetencji cyfrowych oraz dążyć do zrównoważonego korzystania z technologii, aby uniknąć negatywnych skutków, takich jak izolacja społeczna czy przeciążenie informacyjne. Współczesna edukacja musi więc balansować między innowacyjnymi rozwiązaniami a potrzebą osobistych interakcji, aby skutecznie wspierać rozwój uczniów w dynamicznie zmieniającym się świecie.

Na koniec jeszcze należy omówić jedną kwestię, którą wskazywali nauczyciele. Problemy w komunikacji między nauczycielem a uczniem z psychologicznego punktu widzenia mogą mieć różne źródła i wpływać na efektywność procesu nauczania. Przede wszystkim brak zrozumienia emocjonalnego może stanowić poważną barierę, ponieważ nauczyciele i uczniowie często różnią się w poziomie empatii, co utrudnia interpretację intencji i emocji wyrażanych przez drugą stronę. Dodatkowo różnice w oczekiwaniach wobec metod nauczania i oceniania mogą

prowadzić do konfliktów, gdy rzeczywistość szkolna nie spełnia wyobrażeń uczniów, co generuje frustrację. Strach przed oceną jest kolejnym problemem; uczniowie mogą unikać otwartej komunikacji z obawy przed negatywną oceną lub karą, co utrudnia rozwiązywanie problemów i budowanie relacji. Bariera komunikacyjna, wynikająca z używania przez nauczycieli zbyt skomplikowanej terminologii lub stylu, który nie jest dostosowany do poziomu zrozumienia uczniów, również może prowadzić do mylnej interpretacji i trudności w przyswajaniu wiedzy. Wreszcie wysoki poziom stresu i presji, zarówno po stronie uczniów, jak i nauczycieli, wpływa na sposób komunikowania się, obniżając jakość interakcji i utrudniając skuteczną wymianę informacji oraz wsparcie emocjonalne.

Często zauważam, że uczniowie mają zupełnie inne oczekiwania wobec moich metod nauczania niż te, które ja stosuję. Kiedy staram się wyjaśnić zasady oceniania czy podejście do materiału, widzę, że jest to dla nich frustrujące, ponieważ nie zawsze rozumieją, dlaczego pewne rzeczy są dla mnie ważne. (Bydgoszcz)

Wielokrotnie spotykam się z sytuacją, w której uczniowie nie chcą zadawać pytań czy dzielić się swoimi wątpliwościami, bo obawiają się, że zostaną ocenieni negatywnie. To utrudnia mi zrozumienie ich rzeczywistych problemów i wprowadza barierę w naszej komunikacji. (Białystok)

Codziennie napięcie związane z wymaganiami programowymi oraz oczekiwaniami zarówno ze strony uczniów, jak i rodziców, wpływa na moje podejście do komunikacji. Czasami czuję, że w stresie zapominam o indywidualnych potrzebach uczniów, co może prowadzić do problemów w relacjach i utrudniać skuteczną wymianę informacji. (Białystok)

Podsumowując omawiane kwestie, widzimy, że różnice w języku i terminologii, różnice kulturowe oraz wpływ technologii mają istotny wpływ na efektywność komunikacji w edukacji. Terminologia specjalistyczna, choć niezbędna w kontekście akademickim, może stanowić barierę dla uczniów, co podkreśla potrzebę dostosowywania języka do poziomu zrozumienia uczniów. Z kolei różnice kulturowe mogą wpływać na sposób, w jaki uczniowie interpretują treści edukacyjne, dlatego nauczyciele powinni uwzględniać te różnice, aby stworzyć

bardziej inkluzywne środowisko nauczania. Wprowadzenie i rozwój technologii w edukacji przynoszą liczne korzyści, ale także wprowadzają nowe wyzwania, takie jak nierówności w dostępie do sprzętu czy problemy z ochroną danych.

Nauczyciele systematycznie dostosowywali język wykładowy do poziomu zrozumienia uczniów, korzystając z prostych definicji i przykładów z codziennego życia. Warto również wprowadzać różnorodne materiały edukacyjne, które odpowiadają na zróżnicowane potrzeby uczniów i uwzględniają ich tło kulturowe. W zakresie technologii, zaleca się zapewnienie równego dostępu do sprzętu i Internetu oraz edukację uczniów w zakresie bezpiecznego korzystania z narzędzi cyfrowych. Należy również zwrócić uwagę na ochronę danych osobowych i skuteczne zarządzanie informacjami, aby uniknąć przeciążenia informacyjnego i zapewnić bezpieczne środowisko nauczania. Szkoły powinny inwestować w szkolenia dla nauczycieli, które pomogą im skutecznie wykorzystywać technologie oraz zarządzać nowymi wyzwaniami związanymi z edukacją zdalną i hybrydową. Przemysłane wprowadzenie tych rekomendacji przyczyni się do stworzenia bardziej efektywnego i inkluzywnego środowiska edukacyjnego, które sprzyja lepszemu zrozumieniu, współpracy i sukcesom uczniów.

ZAKOŃCZENIE. TOŻSAMOŚCIOWE AGGIORNAMENTO?

Pytanie, które w kontekście niniejszego raportu z pewnością warto zadać, dotyczy tego, jak współczesną młodzież, która zdaniem nauczycieli charakteryzuje się wieloma negatywnymi cechami, jak uzależnienie od technologii, interesowność, wulgarność czy nadmierna wiara w siebie, zainteresować programowymi treściami tożsamości narodowej. Z pewnością nie rekomenduje się żadnych metod przymusu, które mogłyby tylko uczniów do tej sfery zniechęcić. Zauważyć też trzeba, że młodzież – mimo obserwowanych postaw buntu – może wykazywać pewne zaciekawienie tymi kwestiami. Zadaniem nauczyciela w tym zakresie jest pokazanie regionalnej i polskiej tożsamości narodowej w interesujący sposób. Przede wszystkim nauczyciel – zgodnie z tradycyjnym medycznym podejściem Hipokratesa – nie powinien zniechęcać do poznawania polskiej tożsamości przymuszając do niej, wymagając dostosowywania się do niej czy też egzaminując z jej zakresu. Natomiast wszelkie prezentowanie polskości w atrakcyjny sposób dla dzieci i młodzieży, czyli wskazywanie, że jest to pewna sztafeta pokoleń, że jest to nasz wspólny interes i los, który świadomie wybieramy, tworzymy i przekazujemy dalej, może mieć pozytywne efekty.

Badając nastawienie do tożsamości narodowej nauczycieli nie spotkano się z jawnymi i ewidentnymi przejawami niechęci do Polski, polskości, tożsamości narodowej czy też patriotyzmu. Odnotowano tylko negatywne nastawienie do włączania patriotyzmu do walki partyjno-politycznej i tworzenia podziałów biegnących na linii Polacy vs. anty-Polacy. W środowisku nauczycielskim podobne przekonania nie są dobrze widziane. O tyle, o ile udało się wejść w kontakt z badaną grupą, można powiedzieć, że jej nastawienie do tożsamości narodowej jest otwarte, ale nie naiwne. Nie odnotowano chęci pustego chełpienia się byciem lepszym od innych narodów czy też nienawiści do nich. Wskazywano chęć tworzenia zdrowej,

opartej na znajomości wad i zalet dumie i tożsamości narodowej. Tożsamości nie będącej efektem kompleksów, ale mniej czy bardziej świadomego artykułowania swoich interesów, które mogą być nawet opozycyjne wobec rządzącej w trakcie realizacji badań Zjednoczonej Prawicy czy też rządzącej w trakcie prowadzenia analiz Koalicji 15 Października. Założeniem badania nie było poznanie poglądów politycznych nauczycieli, choć te mniej czy bardziej ujawniały się w trakcie badań. Były one zróżnicowane i podzielone mniej więcej po połowie, ale ważniejszy dla nas był ogląd podejścia do tożsamości narodowej, kształtowania jej wśród uczniów i postrzegania przyszłości polskiej szkoły.

Nauczyciele mogą rozwijać nowe strategie angażowania uczniów i budowania autorytetu opartego na wzajemnym szacunku i współpracy, a nie tylko na tradycyjnej hierarchii. Mogą czuć, że ich tradycyjna rola jako niekwestionowanego źródła wiedzy i dyscypliny jest coraz mniej uznawana przez uczniów. Ta obserwacja może wskazywać na potrzebę dostosowania metod nauczania do współczesnych realiów. Nauczyciele mogą korzystać z takich dyskusji, aby przeprowadzić refleksję nad swoją rolą w edukacji i nad tym, jak mogą efektywnie wpływać na uczniów, uwzględniając ich zmieniające się postawy i potrzeby. Nauczyciele muszą znaleźć nowe sposoby budowania autorytetu i zaufania w środowisku szkolnym. To może obejmować większy nacisk na budowanie relacji z uczniami, wzmacnianie komunikacji oraz rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia i samodyscypliny u uczniów.

Współczesne wyzwania, takie jak zakłócenia na linii komunikacyjnej nauczyciel–uczeń, mogą obejmować brak zrozumienia, niedostateczną motywację uczniów czy problemy z efektywnym przekazywaniem informacji. W obliczu takich trudności, nauczyciele powinni zwracać szczególną uwagę na budowanie autentycznych relacji z uczniami oraz wzmacnianie komunikacji, aby zminimalizować te zakłócenia. Ważne jest także rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia i samodyscypliny u uczniów, co pomoże im lepiej radzić sobie z wyzwaniami edukacyjnymi. W dzisiejszych czasach uczniowie często szukają autorytetów i inspiracji w świecie wirtualnym, co może wpływać na ich

postrzeganie roli nauczyciela. Internet pełen jest różnorodnych głosów, które mogą kształtować ich poglądy i przekonania, czasami w sposób, który odbiega od tradycyjnych wartości edukacyjnych. Dlatego nauczyciele muszą dostosować swoje metody pracy, aby być bardziej obecnymi i angażującymi w rzeczywistości szkolnej, a jednocześnie umiejętnie integrować nowoczesne technologie i źródła wiedzy, aby skutecznie konkurować z wirtualnymi autorytetami i wspierać rozwój uczniów w zrównoważony sposób.

Młodzież adaptuje się do współczesnych zmian i technologii, co daje im przewagę nad starszymi pokoleniami w wielu aspektach. Jednak odchodzenie od tradycyjnej edukacji na rzecz technologii może prowadzić do braków w podstawowej wiedzy i umiejętnościach krytycznego myślenia. Kluczowe jest znalezienie równowagi między edukacją technologiczną a tradycyjną, aby młodzież była wszechstronnie przygotowana do życia w nowoczesnym społeczeństwie. Dlatego kluczowe jest, aby system edukacji włączył elementy technologiczne w sposób, który uzupełnia, a nie zastępuje tradycyjne metody nauczania. Tylko w ten sposób młodzież będzie mogła skutecznie funkcjonować w nowoczesnym społeczeństwie, posiadając zarówno umiejętności techniczne, jak i solidne podstawy teoretyczne.

Aby skutecznie kształtować postawy tożsamościowe wśród współczesnej polskiej młodzieży trzeba zwrócić uwagę na jej charakterystykę aksjo-normatywną. Należy więc uwzględnić to, że są oni spolaryzowani i mówić do nich różnym językiem – innym do najlepszych, innym do najsłabszych. Jeżeli są interesowni, to należy pokazywać tożsamość narodową w perspektywie interesu zbiorowego. Jeżeli są uzależnieni od technologii ekranowych to (poza profilaktyką uzależnień) trzeba docierać kanałami technologii ekranowych itd. Komunikaty kształtujące tożsamość narodową mogą być dopasowane do młodzieży, ponieważ tożsamość narodowa nie jest modą, która uzależniona jest od sezonu. Przekracza ona okresy, tzw. przez Ferdynanda Braudela „czasy wydarzeń”, które mogą trwać dni, miesiące lub lata. Narodowość to zjawisko, które może nie jest tak trwałe i ahistoryczne jak środowisko przyrodnicze czy ukształtowanie terenu, ale z pewnością płynie tzw. „czasem strukturalnym”, który obejmuje długoterminowe zmiany społeczne

i gospodarcze, takie jak te w strukturze społecznej, ekonomii i technologii, a trwa on setki lub tysiące lat (Braudel Ferdinand, 1986). Zatem można zakładać – co zgodne jest z przekonaniem badanych nauczycieli – że w XXI w. narodowość nie zaginie.

Różnice w kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów na różnych etapach edukacji wynikają głównie z ich zdolności poznawczych, emocjonalnych i społecznych. Nauczyciele dostosowują metody nauczania do wieku i możliwości uczniów, aby skutecznie budować ich poczucie przynależności do narodu i zrozumienie jego wartości i historii. Rekomendować więc można byłoby stworzenie scenariuszy lekcji wychowawczych poświęconych tożsamości narodowej w podziale na wyszczególnione poniżej pięć grup:

- ▶ klasy I–III szkoły podstawowej (wiek 6–10 lat),
- ▶ klasy IV–VI szkoły podstawowej (wiek 10–13 lat),
- ▶ klasy VII–VIII szkoły podstawowej (wiek 13–15 lat),
- ▶ szkoły ponadpodstawowe, w podziale na:
 - ▶ szkoły branżowe I stopnia,
 - ▶ technika i szkoły branżowe II stopnia (15–20 lat).

Tożsamość narodowa odgrywa kluczową rolę w polskiej edukacji, stanowiąc fundament kształtowania młodych pokoleń. W polskich szkołach nauczanie historii, literatury i kultury narodowej ma na celu przekazanie wartości i tradycji, które kształtują świadomość narodową uczniów. W obliczu globalizacji i rosnącej różnorodności kulturowej, utrzymanie tożsamości narodowej staje się wyzwaniem, ale także zobowiązaniem. Programy edukacyjne w polskich szkołach są często aktualizowane, aby uwzględniać zarówno potrzeby współczesności, jak i zachować dziedzictwo narodowe. Przy odpowiednim wsparciu nauczycieli

i rodziców, młodzi ludzie mogą rozwijać poczucie przynależności do narodu, nawet w zglobalizowanym świecie. Współczesne technologie i media mogą jednak wprowadzać zagrożenia, zacierając granice między kulturami i wpływając na wartości. Mimo to polskie szkoły mają możliwość wykorzystania tych narzędzi do wzmacniania tożsamości narodowej poprzez nowoczesne metody nauczania. Programy edukacyjne często łączą tradycyjne nauczanie z nowoczesnymi formami przekazu, co może pomóc w utrzymaniu tożsamości. Ważne jest, aby edukacja była dostosowana do zmieniających się warunków społecznych i technologicznych, przy jednoczesnym dbaniu o kultywowanie wartości narodowych. Ostatecznie tożsamość narodowa przetrwa w polskich szkołach, jeśli będą one umiejętnie łączyć dziedzictwo z innowacjami i dostosowywać się do potrzeb uczniów.

BIBLIOGRAFIA:

- Anderson, T. (2008). *The Theory and Practice of Online Learning*. Edmonton: Athabasca University Press.
- Aspers, P. (2009). *Empirical Phenomenology: A Qualitative Research Approach (The Cologne Seminars)*. „Indo-Pacific Journal of Phenomenology”, 9:2, 1–12.
- Banks, J. A. (2016). *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching* (6th ed.). London: Pearson Education.
- Billig, M. (2008). *Banalny nacjonalizm*. Kraków: Znak.
- Braudel, F. (1977). *Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II*. Warszawa: Wydawnictwo Morskie.
- Cęcelek, G. (2021). Wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjnych w edukacji, diagnozie i terapii pedagogicznej. „Kultura i Wychowanie”, 2 (20), 43–55.
- Chodkowski, Z. (2019). *Motywacja a proces uczenia się*. W: *Kultura, Przemiany, Edukacja*. (137–150). Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski.
- Długosz, A. (2019). Rozwijanie aktywności twórczej uczniów poprzez gry dydaktyczne. „Edukacja – Technika – Informatyka”, 4 (30), 46–52.
- Gay, G. (2018). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. New York and London: Teachers College Press.
- Giza, T. (2020). *Stosunek nauczycieli do edukacji uczniów zdolnych*. „Studia Paedagogica Ignatiana”, 4 (23), 135–155.
- Howson, C. K., Lall, M. (2022). *Comparative Perspectives on the Role of National. Pride Identity and Belonging in the Curriculum*. „Education Sciences”, 12(3), 194.
- Kisiel, R., Kamiński, M., Idźkowska, K. (2016). *Tożsamość narodowa w procesie globalizacji*. „Politeja”, 4 (43), 363–366.
- Kowalik-Olubińska, M. (2021). „Nie jesteś za młody, żeby zmieniać świat” – studium przypadku zjawiska dziecięcego aktywizmu klimatycznego. „Problemy wczesnej edukacji”, 2 (53), 165–177.
- Kreczko, M. (2014). *Uczeń, a potem podstawa programowa*. W: G. Mazurkiewicz (red.) *Edukacja jako odpowiedź. Odpowiedzialni nauczyciele w zmieniającym się świecie*. (354–360). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Kvale, S. (2004). *InterViews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*. Białystok: Trans–Humana.
- Lucas, B. (2019). *Nowe spojrzenie na ocenianie w edukacji. Czas na zmiany*. Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Milner, H. R. (2010). *Culture, Curriculum, and Identity in Education*. W: Milner, H.R. (red.) *Culture, Curriculum, and Identity in Education*. New York: Palgrave Macmillan.
- Minchberg, M. (2018). *Edukacja przez sztukę: artysta w szkole*. „Edukacyjna Analiza Transakcyjna”, 7, 221–232.
- Nikitorowicz, J. (2019). *Edukacja i komunikacja międzykulturowa w kształtowaniu kompetencji międzykulturowych*. „Edukacja”, 3 (150), 6–17.
- Ptaszek, G., Stunża, D. G., Pyżalski, J., Dębski, M., Bigaj, M. (2020). *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. London and New York: Bloomsbury Publishing.
- Warzecha, K. (2018). *Technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystywane przez młodzież – szanse i zagrożenia*. „Studia Ekonomiczne”, 350, 115–136.
- Zieliński, R. (2023). *Polaryzacja światopoglądowa młodych osób*. W: P. Nowakowski (red.) *Jaka jest dzisiejsza młodzież?* (133–144). Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Zieliński, R. (2023). *Tożsamość narodowa w procesie edukacji szkolnej. Przegląd literatury*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Ziółkowski, P. (2015). *Teoretyczne podstawy kształcenia. Skrypt dla studentów*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki.